

Mirka Myllynen, Suvi Tiihonen

Lasta osallistavia menetelmiä lastensuojelutyön tueksi

Tekijät Otsikko	Mirka Myllynen, Suvi Tiihonen Lasta osallistavia menetelmiä lastensuojelutyön tueksi
Sivumäärä Aika	39 sivua + 2 liitettä Kevät 2012
Tutkinto	Sosionomi AMK
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaalialan koulutusohjelma
Ohjaajat	Riikka Tiitta Seija Mäenpää
<p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää vastaanottokodin työntekijöille uusia lasta osallistavia menetelmiä, joiden avulla pyritään kartoittamaan lapsen elämäntilannetta. Menetelmätyöskentelyssä painottuu lapsen kokemus ja näkemys omasta elämäntilanteestaan. Työn toimeksiantaja oli pääkaupunkiseudulla sijaitsevan vastaanottokodin kouluikäisten lasten osasto.</p> <p>Kyseessä on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka tarkoituksena oli käytännön työn ohjeistus ja opastus. Opinnäytetyömme on kaksiosainen kokonaisuus, joka koostuu tuotoksesta ja opinnäytetyöraportista. Opinnäytetyön konkreettisenä tuotoksena on menetelmävihko vastaanottokodin ohjaajien avuksi helpottamaan arjen työtä. Tuotos sisältää seitsemän menetelmää, joiden avulla pyritään kartoittamaan lapsen kotitilannetta, voimavaroja, minäkuvaa ja itsetuntoa, sekä asioita, jotka voivat vaikuttaa heikentävästi lapsen elämänlaatuun. Osaa menetelmistä on jo aikaisemmin käytetty lasten kanssa tehtävässä työssä ja loput menetelmistä ovat itse kehittämiämme. Menetelmien lisäksi tuotos sisältää johdannon ja ohjeet menetelmien käyttämiseksi.</p> <p>Opinnäytetyömme teoreettisena lähtökohtana on osallisuus, jota tarkastelimme erityisesti lapsen osallisuuden näkökulmasta. Opinnäytetyöraportti sisältää myös muuta lastensuojeluun liittyvää teoretietoa, joka luo kehyksen opinnäytetyöllemme. Opinnäytetyön tuotos on selkeä ja yksinkertainen ja se on tarkoitettu sosiaalialan työntekijöille avuksi lastensuojelutyöhön. Opinnäytetyömme arvioimiseksi keräsimme lyhyen palautteen vastaanottokodin ohjaajilta.</p> <p>Opinnäytetyömme raportti ja menetelmävihko muodostavat toimivan kokonaisuuden. Raportti sisältää hyödyllistä tietoa lastensuojelusta ja menetelmävihko tukee käytännön työtä. Menetelmävihkoon valitut menetelmät toimivat parhaimmillaan lapsen äänen esille tuojana. Opinnäytetyömme antaa hyvän pohjan jatkotutkimusta varten. Lapsen osallisuuden lisääntymistä vastaanottokodissa ei voitu tutkia tämän opinnäytetyön yhteydessä mutta uskomme, että lapsen osallisuuden toteutumisen tutkiminen vastaanottokodin toimintaympäristössä toisi arvokasta lisätietoa lasten asemasta lastensuojelussa.</p>	
Avainsanat	Osallisuus, Lastensuojelu, Menetelmät

Authors	Mirka Myllynen and Suvi Tiihonen
Title	Participatory Methods for Children to Support Work in Child Protection
Number of Pages	39 pages + 2 appendices
Date	Spring 2012
Degree	Bachelor of Social Services
Degree Programme	Social Services
Specialisation option	Social Services
Instructors	Riikka Tiitta, Senior Lecturer Seija Mäenpää, Senior Lecturer
<p>The purpose of this thesis was to create and gather participatory methods for the employees of a reception home. The main goal of this thesis was to create an exercise book, which could be used with the children to get more information about their life situation. The subject of this thesis was discussed with the employees of the reception home and the themes were chosen with the management of the reception home. This project was implemented with the staff. Participation was used as a theoretical framework. However, we focused on a child's perspective of participation.</p> <p>Our thesis was practice-based. It included a theoretical part and a concrete outcome, the exercise book. The exercise book includes seven different methods, introduction and instructions for the staff of the reception home. To evaluate our thesis we asked for feedback about the exercise book from the staff of the reception home. As a conclusion of this thesis it can be said that exercise book is successfully created and it is used in the reception home.</p> <p>By using the exercise book the staff can have more information about a child's life situation, self-esteem, self-image, home situation as well as things that may negatively affect the child's life. Some of the methods are already used in child protection work. The rest of the methods we created by ourselves.</p> <p>The theoretical part of this thesis and the exercise book form a coherent whole and they work well together. The theoretical part includes useful information about child protection and the exercise book supports work in the field. The increase of the child's inclusion at the reception home could not be examined in connection with this thesis. A study of realizing the child's inclusion in the reception home would provide valuable additional information about the situation of children in child protection.</p>	
Keywords	child protection, participation, methods

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön tavoitteet ja työelämälähtöisyys	2
3	Lastensuojelu	3
3.1	Lasten osallisuus ja asema historian valossa	4
3.2	Lastensuojelulain uudistuminen	4
3.3	Lastensuojeluprosessi	6
3.4	Lastensuojelun asiakkaat – keitä he ovat ?	8
3.5	Omaohjaajuus lastensuojelussa	9
3.6	Lastensuojelutyötä tukevat menetelmät	11
3.7	Vastaanottokodin toimintaympäristö	12
3.7.1	Kriisityö ja lapsen kriisi	14
4	Osallisuus	16
4.1	Lapsi ja osallisuuden rakentuminen	17
4.2	Osallisuus lapsen näkökulmasta	18
4.3	Työntekijän merkitys lapsen osallisuuden toteutumisessa	19
5	Teemat valittujen menetelmien taustalla	20
5.1	Kotitilanne – perhe, perushoiva ja huolenpito	20
5.2	Minäkuva ja itsetunto	22
5.3	Voimavarat	24
5.4	Päihteet	25
5.5	Käytöshäiriöt	26
6	Menetelmiä lapsen elämäntilanteen kartoittamiseksi	27
6.1	Läheiskartta	28
6.2	Arki- ja viikonloppukello.	29
6.3	Kolmen talon malli	30
6.4	Adjektiivikartta	31
6.5	Voimavarakartta	31
6.6	Lapsen vapaa sana	32
6.7	Monivalintakysymykset	32

7	Opinnäytetyön prosessikuvaus	33
7.1	Opinnäytetyöhön liittyvien eettisten kysymyksien tarkastelu	36
7.2	Palaute yhteistyökumppanilta	37
8	Pohdinta	38
	Lähteet	40
	Liitteet	
	Liite 1. Lasta osallistava menetelmäviikko	
	Liite 2. Palautekysely vastaanottokodin työntekijöille	

1 Johdanto

Viime vuosina sosiaalityössä on ilmaistu huoli lasten asemasta autettavina, ja keskeisimpiä kehittämisteemoja ovatkin olleet lasten osallisuuden ja kohtaamisen vahvistaminen. Lapsen tuottamaan tietoon on alettu suhtautua yhä kiinnostuneemmin, sillä lapsen ajatellaan tietävän odotuksistaan, kokemuksistaan ja tilanteestaan sellaisia asioita, joita kukaan muu ei voi tietää tai ymmärtää ilman lapsen kertomaa. Lastensuojelulaki velvoittaa kuulemaan lasta ja se on vaikuttanut siihen, että lasten tuottamasta tiedosta ollaan yhä kiinnostuneempia. (Forsberg – Ritala – Koskinen – Törrönen 2006: 178–180, 191–192.) Uudessa lastensuojelulaissa korostetaan lapsen kanssa työskentelyä ja lasten osallisuus nähdään yhtenä keskeisenä lastensuojelun periaatteena. (Saastamoinen 2010: 65). Toisaalta myös käsitys siitä, miten monin eri keinoin lapsen kanssa voi työskennellä, kuvaa lisääntyntä lapsikeskeistä ajattelutapaa. Lasta ei nähdä ainoastaan työskentelyn ja arvioinnin kohteena, vaan myös toimijana, jolla on oikeus osallisuuteen omassa asiassaan sekä oikeus tulla kohdatuksi yksilönä. (Forsberg ym. 2006: 178–180, 191–192.) Lapsen osallisuus ja lapsen mahdollisuus kasvaa osalliseksi aikuiseksi voi toteutua vain silloin, kun hänellä on kehitykselleen ja kasvulleen suotuisat elinolosuhteet (Nurmi – Rantala 2011: 7).

Lapsen oikeus osallisuuteen itseään koskeissa asioissa taataan Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien yleissopimuksen artiklassa 12. Yleissopimuksessa korostuu lapsen etu päätöksenteon yhteydessä ja viranomaistoiminnassa. (Araneva 2001: 101.) Myös perustuslaissa taataan lasten kohtelu tasa-arvoisesti yksilönä ja heille taataan oikeus vaikuttaa omiin asioihinsa kehitystasoaan vastaavasti (Perustuslaki 11.6.1999/731 § 6). Lapsen osallisuutta ei ole pelkästään juridisiin päätöksiin vaikuttaminen, vaan myös vaikuttaminen yksinkertaisiin arkipäivän päätöksiin, joita lastensuojelutyössä tehdään päivittäin (Sinko 2001: 140).

Opinnäytetyössämme kehitämme pääkaupunkiseudulla sijaitsevan vastaanottokodin käytössä olevia menetelmiä, joiden avulla kartoitetaan lapsen tunnetta ja kokemusta omasta elämäntilanteestaan. Menetelmien kehittämisen avulla lapsen osallisuutta vastaanottokodin työssä pyritään lisäämään. Kyseessä on toiminnallinen opinnäytetyö, jonka konkreettisena tuotoksena on menetelmävihko, joka sisältää seitsemän

menetelmää ja ohjeet menetelmien käyttämiseksi. Menetelmävihko koostuu jo olemassa olevista menetelmistä sekä itse kehittämistämme menetelmistä. Menetelmien tarkoituksena on toimia keskustelun apuvälineenä ohjaajan ja lapsen välillä silloin, kun tehdään lapsen elämäntilannetta kartoittavaa työtä. Tarkoituksena on, että menetelmävihkoa käytetään erityisesti omaohjaajatunneilla vastaanottokodissa. Omaohjaajatunteja varten tulee varata yksi tunti viikossa jokaista lasta kohden.

Opinnäytetyön tuottamalle uudelle tiedolle ja sen sovellettavuudelle käytännön työn muuttuvissa tilanteissa on tarvetta kyseisessä yksikössä. Yksikön ohjaajat esittivät tarpeen saada selkeämpiä ja toimivampia tapoja työnsä avuksi. Opinnäytetyön aihe ja tuotokseen liittyvät teemat, joita käsittelemme opinnäytetyössämme, rajautuivat vastaanottokodin työntekijöiden esittämien toiveiden perusteella. Opinnäytetyömme teoreettisena viitekehyksenä toimii osallisuus, jota tarkastelemme erityisesti lapsen osallisuuden näkökulmasta.

Opinnäytetyömme luvussa kaksi esittelemme opinnäytetyömme tavoitteet ja työelämälähtöisyyden. Luvussa kolme kuvailemme, miten lasten osallisuus ja asema on muuttunut lastensuojelussa historian näkökulmasta tarkasteltuna ja millaisia muutoksia lastensuojelulaki on käynyt läpi. Kuvaamme myös tiiviisti lastensuojeluprosessin vaihe vaiheelta ja kerromme lastensuojelun asiakkaiden tyypillisistä tunnuspiirteistä. Sen jälkeen kuvailemme vastaanottokodin toimintaympäristöä ja siihen vahvasti liittyvää kriisityötä. Luvussa neljä tuomme esiin menetelmien ja omaohjaajuuden merkitystä lastensuojelutyön arjessa. Opinnäytetyömme viitekehyksenä toimivaa osallisuutta käsittelemme luvussa viisi. Tämän jälkeen luvussa kuusi kerromme teorialietoa teemoista, joita opinnäytetyömme tuotoksena syntyneiden menetelmien avulla pyritään kartoittamaan. Opinnäytetyömme tuotoksena syntyneet menetelmät esittelemme luvussa seitsemän. Lopuksi kuvaamme opinnäytetyöprosessin etenemisen, käsittelemme aiheeseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja arvioimme työllemme asettamiemme tavoitteiden toteutumista.

2 Opinnäytetyön tavoitteet ja työelämälähtöisyys

Opinnäytetyömme tavoitteena on kehittää alle 13-vuotiaille tarkoitettun vastaanottokodin ohjaajien käytössä olevia menetelmiä, joiden avulla lapsen

elämäntilannetta ryhdytään kartoittamaan lapsen saapuessa vastaanottokotiin. Menetelmien käytön avulla myös lapsen osallisuutta pyritään lisäämään vastaanottokodin arjessa. Lapsen tullessa vastaanottokotiin hän saa omahoitajan, joka selvittää lapsen tulotilanteen työskentelemällä lapsen kanssa. Menetelmiä käytetään työvälineenä arviota tehtäessä ja niiden käyttäminen on vaihtoehto pelkälle puhumiselle. Yksikön tämän hetkiset menetelmät eivät vastaa nykyhetken tarpeeseen, joten yksikön ohjaajat toivoivat saavansa uusia, selkeämpiä menetelmiä, joita käyttää apuna työssään. Opinnäytetyömme tavoitteena on vastata näihin toiveisiin ja laatia menetelmiä, jotka ovat helppokäyttöisiä, selkeitä ja sovellettavissa erilaisiin tilanteisiin. Laadimme menetelmille myös ohjeet, joista ilmenee, miten menetelmää käytetään ja mitä sen avulla pyritään saamaan selville. Opinnäytetyömme tuotoksena syntyneitä menetelmäviikkoja voidaan käyttää erilaisissa tilanteissa lastensuojelutyössä sovellettavuutensa ansiosta. Opinnäytetyömme kohderyhmänä ovat kouluikäiset lapset ja heidän kanssaan työskentelevät sosiaalialan ammattilaiset. Olemme tavanneet vastaanottokodin työntekijöitä opinnäytetyöprosessin aikana ja näiden tapaamisten perusteella olemme kehittäneet tuotostamme vastaamaan mahdollisimman hyvin heidän tarpeitaan.

Lapsen elämäntilanteen kartoituksella tarkoitamme opinnäytetyössämme lapsen omaohjaajan käyttämiä menetelmiä, joiden avulla hän pyrkii selvittämään lapsen perushoivaa ja huolenpitoa, itsetuntoa ja minäkuvaa, voimavaroja, epäsosiaalista käytöstä sekä mahdollista päihteiden käyttöä. Nämä aiheet nousivat tärkeimmiksi keskusteltaessa mahdollisista kartoitettavista aiheista. Vastaanottokodin ohjaajat toivoivat meidän kehittävän menetelmiä, joiden avulla näitä asioita voitaisiin kartoittaa. Lähtökohtana lapsen kanssa tehtävässä kartoitustyöskentelyssä on se, että lapsi kykenisi työstämään omia ja perheensä asioita erilaisin keinoin. Toiminnallisten välineiden avulla kartoitustyöskentelyssä pyritään vahvistamaan ja tukemaan lapsen omaa kerrontaa ja ilmaisua, kuitenkin niin, että väline ei ole itse tarkoitus. (Möller 2004: 30).

3 Lastensuojelu

Seuraavissa luvuissa käsittelemme opinnäytetyömme kannalta keskeisimpiä lastensuojeluun liittyviä asioita. Keskitymme kertomaan yleisesti lastensuojelusta, sekä

lastensuojelun asiakkaiden erityispiirteistä. Näin lukijalle hahmottuu kuva lastensuojelun moninaisuudesta.

3.1 Lasten osallisuus ja asema historian valossa

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki astui voimaan vuonna 1936 Einar Böökin esityksestä. Laki koostui 10 luvusta ja reilusta 50 pykälästä, ja sen yksi tärkeimmistä asioista oli huostaanottosäännösten luominen. Suojelutoimenpiteisiin oli ryhdyttävä, jos lapsen huollossa ilmeni puutteita sen vuoksi, että lapsi jäi orvoksi. Myös ruumiillisen sairauden, aistivallisuuden, mielisairauden, tylsämielisyyden ja raajarikkoisuuden takia ryhdyttiin suojelutoimenpiteisiin, jos lapsi näiden asioiden johdosta tarvitsi kodin ulkopuolista kasvatusta ja hoitoa vanhempien ollessa siihen kykenemättömiä tai haluttomia. Vanhemmista johtuvien syiden, kuten alkoholismin tai lapsen pahoinpitelyn katsottiin edellyttävän suojelutoimenpiteisiin ryhtymistä. Myös oppivelvollisuuden laiminlyöminen tai koulun sääntöjen jatkuva rikkominen antoi aiheutta suojelutoimenpiteisiin. Suojelutoimenpiteet lakkasivat normaalisti lapsen täyttäessä 16 vuotta, mutta hänelle oli mahdollista antaa suojeluvalvontaa 18 ikävuoteen saakka. Erityistapauksessa suojelua voitiin jatkaa siihen saakka, kunnes nuori täytti 21 vuotta. (Pulma – Turpeinen 1987: 155–57.)

Toimenpiteitä, joita huoltolautakunta käytti olivat taloudellisen avun antaminen köyhäinhoitoa tarvitsevalle perheelle, varoitus, joka voitiin antaa joko lapselle tai vanhemmalle, lapsen määrääminen laitokseen, lapsen asettaminen suojeluvalvontaan tai lapsen määrääminen huostaan otettavaksi kodin ulkopuolelle. Huostaanotto voitiin toteuttaa joko yhteistyössä vanhempien kanssa, mutta tarvittaessa myös ilman vanhempien suostumusta. Kasvatuskoti oli huostaan otetulle lapselle ensisijainen vaihtoehto ennen lastenkotiin sijoittamista. (Pulma – Turpeinen 1987: 155–158.)

3.2 Lastensuojelulain uudistuminen

1950-luvun lopulla ryhdyttiin valmistelemaan uutta lastensuojelulakia. Uudistamisesta oli ollut viitteitä jo vuonna 1949, jolloin huoltokomitea esitti toivelistassaan lastensuojelulain uudistuksen. 1950-luvulla kiireellisimpinä muutosta tarvitsevinä asioina pidettiin äitiyssuojelulainsäädäntöä, äitikotien kehittämistä, kasvatusta tukevien laitosten lisäämistä, hoidon järjestämistä vajaamielisille lapsille sekä kodinhoitajajärjestelmän perustamista. (Pulma – Turpeinen 1987: 234.)

Sosiaali- ja terveysministeriön aloitteesta vuonna 1982 ryhdyttiin laatimaan uutta ehdotusta lastensuojelulain uudistamiseksi. Eduskunta hyväksyi lastensuojelulain tehtyään siihen joitakin muutoksia ja laki astui voimaan 1.1.1984. (Pulma – Turpeinen 1987: 244–246.) Voimaan tulleen lastensuojelulain mukaan lapsipolitiikan kehittämismääräykset jätettiin kuntien vastuulle, jolloin lapsipolitiikka jäsenyi osaksi lastensuojelua. Tämän seurauksena lasten osallistumiseen liittyvät kysymykset jäivät vähäiselle huomiolle. 1990 -luvun laman seurauksena lapsipolitiikalle ja lasten osallisuuden kehittämiselle jäi vain vähän resursseja. (Kiili – Moilanen – Satka 2002: 250–251.)

Vuonna 1984 voimaan tulleen lastensuojelulain keskeisin periaate oli perhe- ja yksilökohtainen lastensuojelu. Lastensuojelutyön lähtökohtana on lapsen suojeleminen ja sen tavoitteena on sekä lapsen, että perheen kuntouttaminen ja integroiminen yhteiskuntaan. Lastensuojelulain avainkäsitteinä olivat avohuollon tukitoimet, sijaishuolto ja jälkihuolto. Lain tärkeänä ajatuksena oli tuen tarpeen arvioiminen ja optimaalisten tukitoimien valitseminen, joissa tähdättiin lapsen ja perheen pitkäjänteiseen edunmukaisiin ratkaisuihin. Verrattuna vuoden 1936 lastensuojelulakiin uusi laki korosti perheen tärkeyttä. Uudessa laissa rankaisujen ja varoitusten sijaan tilalle tulivat tukitoimet eikä oirekeskeisyys ollut enää peruste ryhtyä lastensuojelutoimiin tai huostaanottoon. Lastensuojelusta tuli myös osa yleistä lapsipolitiikkaa. Lastensuojelussa ryhdyttiin ottamaan huomioon lasten oikeuksia ja siinä ryhdyttiin kunnioittamaan perusvapauksia ja ihmisarvoa. Myös varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisy nousivat lain keskiöön. (Puonti – Saarnio 2004: 77–78.)

Lasten yhteiskunnallista asemaa Suomessa ryhdyttiin ajattelemaan 1960-luvun lopulla, jolloin lasten oikeudet ja asema korostuivat keskusteluissa. 1980 ja 1990 -lukujen hiljaisen lapsipolitiikan jälkeen alettiin vuosittain vaihteessa ajatella lasten olevan osa yhteiskunnan toimijoita. Samoihin aikoihin käynnistettiin useita lasten osallistumista tukevia tai syrjäytymistä estäviä hankkeita. (Kiili ym. 2002: 256.)

Lastensuojelulakia uudistettiin jälleen vuonna 2007 ja se tuli voimaan 1.1.2008. Sen tavoitteiksi määritettiin turva siitä, että lapsen ja hänen perheensä saavat tarvitsemansa palvelut ja tuen niitä tarvitessaan. Laissa korostettiin varhaista

puuttumista ongelmiin, joka mahdollistuu viranomaisten tehokkaammalla yhteistyöllä, suunnitelmallisuudella sekä avohuollon tukitoimien ensisijaisuudella. Tärkeässä asemassa laissa oli myös ehkäisevä näkökulma, jota lähdettiin rakentamaan tarjoamalla varhaista tukea jo peruspalveluissa. (Uusi lastensuojelulaki 417/2007.) Lastensuojelulakiin on tehty muutoksia säädöksiin myös vuosina 2009, 2010 ja 2011 (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417). Uusi lastensuojelulaki sisältää kokonaan oman luvun lasten osallisuudesta parantaen samalla lasten oikeusturvaa. Kyseisessä luvussa pyritään takaamaan lapsen mielipiteen selvittäminen ja mahdollisuus puhevallan käyttöön. (Kananoja – Karjalainen – Laiho – Lähteinen – Marjamäki – Seppänen 2007: 134.)

3.3 Lastensuojeluprosessi

Lastensuojelulla tarkoitetaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Lastensuojelussa käytettäviä toimenpiteitä ovat lastensuojelutarpeen selvityksen ja asiakassuunnitelman tekeminen. Lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun kuuluvat myös avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto ja sijaishuolto sekä tarvittaessa jälkihuolto. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 3.)

Lastensuojeluasia tulee vireille, kun sosiaalityöntekijä tai lastensuojelun työntekijä vastaanottaa pyynnön tehdä lastensuojelutarpeen selvityksen tai hän vastaanottaa lastensuojeluilmoituksen. Asiakkuus voi alkaa myös hakemuksesta, tai jos sosiaalityöntekijä saa tietää muulla tavoin lapsesta, jolla on mahdollisesti tarve lastensuojeluun. Sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on asian vireille tulon jälkeen tehtävä arviointi välittömästi lapsen kiireellisen lastensuojelun tarpeesta. Sosiaalityöntekijällä on seitsemän arkipäivää aikaa lastensuojeluilmoituksen saapumisesta päättää vaatiiko lapsen asia lastensuojelutarpeen selvityksen tekemistä vai eikö se johda toimenpiteisiin. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, jos kiireellisiin lastensuojelutoimenpiteisiin ryhdytään tai lastensuojelutarpeen selvitys päätetään tehdä. Lastensuojelun asiakkuuden alkaessa on sosiaalityöntekijän tehtävä merkintä lastensuojeluasiakirjoihin ja ilmoitettava asiasta huoltajalle ja lapselle välittömästi. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 26.)

Tehtäessä lastensuojelutarpeen selvitystä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, lapsen kasvatuksesta ja hoidosta vastaavien henkilöiden kykyä huolehtia lapsesta, lisäksi

arvioidaan millaisiin lastensuojelun toimenpiteisiin ryhdytään. Selvityksen on valmistuttava kolmen kuukauden kuluessa asian vireille tulon jälkeen ja se on tehtävä ilman viivytystä. Asiakkuuden jatkumisesta tai päättymisestä on ilmoitettava heti selvityksen valmistuttua sekä lapselle, että huoltajalle. Mikäli asia ei anna aiheutta lastensuojelutoimenpiteisiin, asiakkuus päättyy. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 27.) Asiakkuuden jatkuessa on lapselle tehtävä asiakassuunnitelma ja se on tarkistettava säännöllisesti (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 30).

Lastensuojelua toteutetaan ensisijaisesti avohuollon tukitoimien avulla (Avohuolto 2012). Avohuollon tukitoimiin on ryhdyttävä välittömästi, jos lapsen terveys tai kehitys vaarantuu kasvuolosuhteista johtuen tai lapsi itse vaarantaa käyttäytymisellään kehitystään tai terveyttään (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 34).

Jos lapsi on välittömässä vaarassa, hänen huolenpidossaan ilmenee vakavia puutteita ja kasvuolosuhteet vakavasti vaarantavat hänen terveyttään tai kehitystään, tulee lapsi kiireellisesti sijoittaa perhehoitoon tai laitoshuoltoon tai järjestää muulla tavoin lapsen tarvitsema huolto ja hoito. Kiireelliseen sijoitukseen on myös ryhdyttävä, jos lapsi vaarantaa kehitystään tai terveyttään käyttämällä päihteitä tai tekee rikollisen teon, jota ei pidetä vähäisenä. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 40.) Päätöksen kiireellisesti sijoituksesta tekee viranhaltija, jonka päätöksellä sijoitus voi kestää korkeintaan 30 päivää. 30 päivää ollessa riittämätön aika selvittää lapsen huostaan oton tarvetta voi viranhaltija tehdä päätöksen kiireellisen sijoituksen jatkumisesta enintään seuraavaksi 30:ksi päiväksi. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 38.) Suunniteltaessa sijoitusta on lähtökohtana se, että lapsen kasvuolosuhteet saadaan sellaisiksi, että lapsi voi palata omaan kotiinsa (Perheen jälleenyhdistäminen 2012).

Huostaan oton päättymisen jälkeen kunnan on järjestettävä jälkihuolto lapselle tai nuorelle. Jälkihuollon tarkoituksena on tukea lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan. Velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy nuoren täyttäessä 21 vuotta tai, kun kodin ulkopuolisen sijoituksen päättymisestä tulee kuluneeksi viisi vuotta. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 75.) Kun jälkihuolto päättyy, on sosiaalityöntekijän laadittava suunnitelma yhteistyössä nuoren kanssa. Suunnitelmaan kirjataan nuoren käytettävissä olevat tukitoimet ja palvelut jälkihuollon päättymisen jälkeen. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 75.)

3.4 Lastensuojelun asiakkaat – keitä he ovat ?

Lastensuojelulapset tulevat usein köyhistä perheistä. Useissa perheissä lastensuojeluasiakkuuden alkaessa perhe sai tai oli saanut toimeentulotukea. Vuonna 2005 lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden vanhemmat kävivät suhteessa vähemmän töissä valtaväestöön verrattuna. Lastensuojelulapsista 43 prosenttia eli sellaisessa perheessä, jossa jommallakummalla tai kummallakaan vanhemmista ei ollut työkokemusta. Yleisiä syitä lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen ovat riittämätön vanhemmuus, vanhempien päihteidenkäyttö, perheristiriidat ja perheväkivalta aikuisen välillä sekä vanhempien uupumus ja avuttomuus. Myös vanhempien mielenterveysongelmat johtavat usein lastensuojelutoimenpiteisiin. Huostaanottotilanteessa lastensuojelulasten psyykinen terveydentila on usein huono, heillä esiintyy koulunkäynnissä ongelmia ja taustalla lapsilla on usein väkivaltakokemuksia. Lapset käyttäytyvät usein rajattomasti ja hallitsevasti ja yleistä on myös lapsen väsyneisyys. Osa lapsista käyttäytyy myös pelokkaasti ja syrjäänvetäytyvästi. Äärimmäisissä tapauksissa lapsi saattaa käyttäytyä alistuvasti ja itsetuhoisesti. Toisaalta lapsia lastensuojelun piirissä on kuvattu sosiaalisiksi ja selviytyviksi. (Heino 2009: 63–66.)

Lastensuojelulasten kasvuolosuhteet ja hyvinvointi ovat valtaväestön lapsiin nähden poikkeavat. Väestöjakaumaa tehdessä lapset jaetaan ikäryhmiin, jolloin nähdään lapsia olevan kaikissa ikäryhmissä suunnilleen yhtä paljon. Huolimatta siitä, että ikäryhmät ovat tasaisia, näyttävät lastensuojelutoimet kohdentuvan erityisesti alle kolme vuotiaisiin ja murrosikäisiin lapsiin. Asiakkuuden alkaessa lapset ovat usein alle kolmen vuoden ikäisiä ja huostaanottoon päädytään yleisimmin murrosiässä. Suurin osa valtaväestön lapsista asuu ydinperheessä, kun taas kaksi kolmesta lastensuojelulapsesta asui asiakkuuden alkaessa vain toisen biologisen vanhempansa kanssa. Huostaan otetuista lapsista 55 prosenttia tuli yhden vanhemman perheestä ja joka neljäs lapsista huostaan otettiin ydinperheestä. (Heino 2009: 61–66.)

Vuonna 2010 kodin ulkopuolelle sijoitettuja 0–17-vuotiaita oli vastaavanikäisestä väestöstä 1,3 prosenttia. Huostaan otettuja lapsia oli samana vuonna vastaavasta ikäryhmästä 1,1 prosenttia ja avohuollontukitoimia toteutettiin 6,5 prosentille 0–17-vuotiaista lapsista. (Lastensuojelun indikaattori 2005-2010.) Avohuollon tukitoimien tarve ilmenee silloin, kun kuntien järjestämät peruspalvelut eivät riitä tarjoamaan

riittävää tukea perheille. Vuosina 1996 – 2007 on lastensuojelun avohuollontukitoimien asiakasmäärä kaksinkertaistunut 30 000:sta yli 60 000:een. (Heino 2009: 53.) Vuodesta 2007 vuoteen 2010 mennessä on määrä kasvanut 0,01 prosenttiyksiköllä (Lastensuojelun indikaattorit 2005–2010).

Avohuollon kasvaneelle asiakasmäärälle on useita selittäviä tekijöitä. Raportointia lasten pahoinvoinnista kirjataan yhä enemmän, mutta myös lastensuojelun tarve on kasvanut vuosien kuluessa. Yhteiskunnallinen tilanne vaikuttaa omalta osaltaan lapsiperheiden elämään. Vaikuttavia tekijöitä ovat yhteiskunnan elinkeino- ja ikärakenteen muutokset, sosioekonomiset edellytykset sekä vaikeudet sovittaa perhe ja työelämä toimivaksi kokonaisuudeksi. Myös varhaisella puuttumisella havaittuihin ongelmiin on vaikutus avohuollon kasvaneeseen asiakasmäärään. Myös lasten huostaanottojen ja kodin ulkopuolisten sijoitusten määrä on vuosi vuodelta lisääntynyt. (Heino 2009: 54–55.)

3.5 Omaohjaajuus lastensuojelussa

Vastaanottokodissa tavoitteellisena työtapana on järjestää jokaiselle lapselle omaohjaajatunti kerran viikossa. Omaohjaaja on nimetty lapselle pääsääntöisesti jo ennen lapsen saapumista vastaanottokotiin. Ensimmäinen omaohjaajatunti tulisi pitää lapselle mahdollisimman pian, kuitenkin viimeistään kolmen päivän kuluttua lapsen muuttamisesta vastaanottokotiin. Omaohjaajatuntien tarkoituksena on luoda lapseen luottamuksellinen suhde ja tätä kautta kyetä arvioimaan hänen tilannettaan kokonaisvaltaisesti. Omaohjaajatunneilla omaohjaajalla on mahdollisuus kahdenkeskiseen aikaan lapsen kanssa, jolloin esimerkiksi erilaisten menetelmien käyttäminen on mahdollista.

Omaohjaajuustyömenetelmää käytetään nykyisin lähes kaikissa lastensuojelulaitoksissa. Omaohjaajuudesta käytetään myös termejä oma-aikuinen ja omahoitaja. Omahoitajasuhde on luonteeltaan lapsen tarpeet huomioonottava, terapeutista ja henkilökohtaista huolenpitoa toteuttava vuorovaikutussuhde. Omahoitajan tehtäviin kuuluu lapsen asioiden hoitaminen ja tilanteen tasalla oleminen unohtamatta kuitenkaan lapsen itselleen tarvitsemaa huomiota. Omaohjaajuuden lähtökohdana on huolehtia lapsen yksilöllisten hoidollisten tarpeiden toteutumisesta. (Airio – Rautiainen – Kyrönseppä1990: 7.)

Huostaanotettujen lastensuojelulasten lapsuus on monella tapaa kuormittunut. Kuormitus näkyy lapsen psykososiaalisessa hyvinvoinnissa ja psyykkisessä oirehdinnassa. Tämän takia huostaanotetut lapset käyttävät runsaasti terveydenhuollon ja lasten- sekä nuorisopsykiatrian palveluja sijoitusten aikana. (Heino 2009: 66.) Omaohjaajuudella onkin lapsen tunne-elämän vaurioita eheyttävä vaikutus. Omaohjaajatyön lähtökohtana on huolehtia lapsen yksilöllisten hoidollisten tarpeiden toteutumisesta. (Airio ym. 1990: 7.)

Omahoitajan rooli on merkittävä hoito- ja kasvatustilanteissa lapsen edunmukaisen kehityksen toteutumisessa. Ennen kuin lapsi saapuu laitokseen, on hänelle nimetty omahoitaja, joka ottaa lapsen vastaan hänen tullessa laitokseen. Omahoitajasuhde kestää lapsen koko sijoituksen ajan ja se sisältää tärkeitä kasvatuksellisia ja hoidollisia hetkiä lapsen eheämmän elämän mahdollistumiseksi. (Airio ym. 1990: 19.)

Omaohjaajan on työssään otettava vastuu lapsen tai nuoren täysivaltaisesta hyvinvoinnista. Aikuisten normit ja arvot siirtyvät arki elämässä helposti lapsille ja todentuvat aikuisen luomina käyttäytymismalleina lapsen mieleen. Vanhempien ja myös sijaisvanhempien tehtävä on oltava välillä myös ”inhottava” aikuinen, joka kontrolloi, kärkee ja luo rajoja tavalla, josta lapsi tai nuori ei välttämättä pidä. Lastensuojelulaitoksessa myös omaohjaajan on osattava ottaa tämä rooli ja kestää mahdolliset vihanpurkaukset, jotka siitä voivat aiheutua. Psykologian dosentti Mirja Kalliopuskan mukaan erityisen tärkeää on, että lapsille selvitetään ajoissa oikean ja väärän ero. Aikuiset eivät myöskään saa jättää huomiotta lasten mahdollisia normien vastaisia tekoja, vaan lapsille on annettava selkeät käyttäytymissäännöt. (Kemppinen 2000 : 21.)

Lapsi voi saada eheyttävän, perustuottamusta parantavan kokemuksen onnistuneen omahoitajasuhteen kautta. Lapsen kokiessa aikuisen turvalliseksi ja luotettavaksi on hänen mahdollista kokeilla rajojaan pysyvissä ja turvallisissa olosuhteissa. Omahoitajasuhteessa lapsella on tilaa näyttää tunteensa ja toimia niiden mukaisesti turvallisissa puitteissa. Lapsen tuntiessa omaohjaajan luotettavaksi aikuiseksi on hänellä mahdollisuus luoda uusia onnistuneita kontakteja muihinkin aikuisiin. Lapsen omien tunteiden integroiminen mahdollistuu omahoitajasuhteessa käytävien

keskustelujen avulla, jolloin lapsi kykenee ymmärtämään tunteitaan ja niistä johtuvaa käyttäytymistään. Lapsen käsitellessä tunteitaan ja kokemuksiaan omaohjaajan kanssa alkaa hänen minäkuvansa hahmottua ja selkeytyä. (Airio ym. 1990: 52.)

3.6 Lastensuojelutyötä tukevat menetelmät

Ainutkertaisuus on läsnä jokaisessa lastensuojelun tilanteessa. Lastensuojelussa käytetyt menetelmät ovat välineitä johonkin tiettyyn tavoitteeseen pääsemiseksi. Menetelmien avulla asiakkaan kohtaaminen, kuulluksi tuleminen ja yhteistyösuhteen rakentuminen mahdollistuvat, ne auttavat asiakkaan tilanteen selvittämisessä ja toimivat keskustelun apuvälineenä. Erilaiset menetelmät ja niiden lähestymistavat vaativat asiakkailta vähintään alkeellisia verbaalaisia taitoja. Lastensuojeluasiakkuuden saaneen perheen kanssa voi työskennellä useita eri tahoja. Tällöin on oleellista selvittää, millaisia menetelmiä kukin taho käyttää, jotta asiakas ei joudu toistamaan jo aiemmin muualla tekemiään tehtäviä. Toistaminen voi olla asiakkaan mielestä turhauttavaa ja voimia vievää. (Friis – Kaikko 2009: 85–86, 88.)

Erytisesti silloin, kun työskennellään lapsen kanssa, kysymykset ja niihin annetut vastaukset eivät välttämättä ole kaikkein tehokkain ja toimivin keino toteuttaa vuorovaikutusta ohjaajan ja lapsen välillä. Pienten lasten kohdalla on erityisesti huomioitava heidän verbaalisten kykyjen kehittymättömyys toimia itse omien tunteiden, kokemusten ja ajatusten kertojana. Kuvien, taulukoiden ja muiden symbolien käyttö tekee asioista ja tapahtumista konkreettisempia ja helpottaa omien ajatusten, kokemusten ja tunteiden sanoittamista. Symbolien avulla voidaan käsitellä vaikeita ja kipeitä asioita ilman, että ne tuntuisivat yhtä uhkaavilta, kuin jos niistä kysyttäisiin lapselta suoraan. (Möller 2004: 30.)

Menetelmät ovat kulttuurinsa tuotteita ja ajallensa tyypillisiä, niitä tulee käyttää suunnitelmallisesti, tietoisesti sekä huomioiden eettiset näkökulmat. Suomessa lastensuojelussa käytettävistä menetelmistä osa on tuotettu ulkomailla. (Friis – Kaikko 2009: 80.) Esimerkkinä ulkomailla kehitetystä menetelmästä on australialaisen Andrew Turnellin kehittelemä kolmen talon malli (Signs of safety 2010). Kotimaista alkuperää puolestaan on esimerkiksi vanhemmuuden roolikartta (Friis – Kaikko 2009: 80).

Virhetulkintojen vähentämiseksi tulee työntekijän hallita käyttämänsä menetelmät ja näin myös välineisiin mahdollisesti liittyvät rajoitteet ovat helpommin huomattavissa ja välineen käyttö vastaa tarpeeseen. Vuorovaikutus on kaiken perusta erilaisia työskentelyn apuvälineitä käytettäessä. Menetelmä ei saa olla työntekijälle pelkkä suoritus tai itse tarkoitus, vaan sen tulee toimia vuorovaikutuksen edistäjänä asiakkaan ja työntekijän välillä ja parantaa työntekijän asiakastuntemusta. Yksilöllä on riski hävitä, jos menetelmien käytöstä tulee suorittamista ja sillä ei tavoitella parempaa yhteistyösuhdetta. (Friis – Kaikko 2009: 80.)

Lähtökohtana menetelmän käyttämiselle on alan ammattilaisen huomiot välineen heikkouksista ja vahvuuksista. Työntekijän tulee erityisesti kiinnittää huomiota siihen, mitä menetelmä tuo esiin ja missä se auttaa sekä minkä se jättää huomiotta ja mittaamatta. Työntekijän tulee arvioida välineen käytön seurauksia ja ottaa huomioon mahdolliset menetelmän vaatimat ennakkovalmistelut. Menetelmien pääimmäisenä tarkoituksena on toimia auttamisen välineenä työntekijälle ja tätä kautta ne mahdollistavat täysvaltaisen työskentelemisen arjen rakentamisessa ja luovat puitteet yksilöllisyydelle. Menetelmien avulla on mahdollista käsitellä vaikeitakin asioita ja ne toimivat turvallisena lähestymiskeinona kokemattomille työntekijöille, mutta auttavat kokonaiskuvan selventämisessä myös pitkään alalla toimineita ammattilaisia. Työntekijän tehtävänä on havainnoida tilannetta, toimia kanssareflektoijana sekä kysymysten asettelijana. Tärkeä osa työntekijän roolia on myös keskustelun avaaminen ja sen ylläpitäminen. Oleellista asiakkaan ihmisarvon säilyttämiseksi on, että työntekijä puhuu asioista suoraan kiertelemättä. (Friis – Kaikko 2009: 80, 86.)

3.7 Vastaanottokodin toimintaympäristö

Vastaanottokoti on lastensuojelun sijoitusta tarvitsevien ½–12-vuotiaiden lasten vastaanottoyksikkö. Etusijalla ovat kiireellistä sijoitusta tarvitsevat lapset. Vastaanottokotitoiminnassa painottuu kriisi- ja arviointityö. Tavoitteena on, että lasten sijoitukset kestävät enintään neljä kuukautta. Sijoituksen aikana arvioidaan lapsen ja perheen tilannetta ja tuen tarvetta. Tavoitteena on lapsen edun mukaisen ratkaisun löytäminen yhdessä perheen ja yhteistyötahojen kanssa. Jos lapsi tarvitsee pidempiaikaisen sijoituksen, valmistellaan jatkosijoitus. Toiminnassa keskeisintä on lapsen kuuleminen ja havainnointi, aktiivinen tiedonkeruu sekä tilanteen arviointi yhdessä perheen ja yhteistyötahojen kanssa. (Vastaanottokodin esite.)

Arvioinnin kriteerejä ovat muun muassa lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus, mikäli sellaista on mahdollista arvioida, vanhemmuuden arviointi, sekä ohjaajien tekemä arviointi lapsesta. Arvioinnissa kartoitetaan muun muassa lapsen psyykkistä hyvinvointia ja sosiaalista verkostoa. Lisäksi arvioidaan lapsen ikätason mukaista käyttäytymistä ja kehitystä. Ohjaajan tehtävät vastaanottokodissa koostuvat perhe-, hoito- ja kasvatustyöstä sekä kodinhoidollisista askareista. Lisäksi työntekijöiden tehtävänä on varmistaa arjen sujuvuus, esimerkiksi huolehtia koulunkäynnistä sekä tukea lapsen mahdollisia harrastuksia. (Vastaanottokodin esite.)

Ohjaajat tekevät vastaanottokodissa tiivistä yhteistyötä lasten vanhempien kanssa, jos se on mahdollista. Ohjaajat tekevät perhetyötä pitämällä lasten vanhemmille perhetapaamisia ja kuuntelemalla mahdollisuuksien mukaan vanhempien mielipiteitä ja toiveita lasten hoitoon liittyvissä asioissa. Vanhempia tuetaan toiminnalliseen vanhemmuuteen. Työntekijät tekevät myös kotikäyntejä lasten sijoitusten aikana lapsen ollessa kotilomilla vastaanottokodista tai ennen ensimmäisen kotiloman toteutumista. Tärkeä osa ohjaajien työtä on myös tukea lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Usein ohjaajat voivat hakea vanhempia tapaamaan lastaan, jos vanhempi ei kykene itse saapumaan paikalle. Päästäkseen tapaamaan lastaan vanhempien huumeseeulojen on oltava puhtaat eivätkä he saa saapua paikalle alkoholin vaikutuksen alaisena.

Ohjaajien tekemään kasvatustyöhön kuuluvat muun muassa rajojen asettaminen sekä lapsen omatoimisuuden ja itsetunnon tukeminen. Merkityksellistä on myös luoda lapselle kokemus turvallisesta ja luottamuksellisesta suhteesta aikuiseen. Olennaista kasvatustyössä on luoda lapselle rutiineja esimerkiksi säännöllisen päivärytmin avulla. Ohjaajien hoitotyöhön kuuluu lapsen terveydestä huolehtiminen. Ohjaajien velvollisuutena on esimerkiksi neuvola- ja hammaslääkärikäyntien toteutumisesta huolehtiminen, vaatettaminen sekä lapsen muiden perustarpeiden tyydyttäminen. Ohjaajat tekevät vastaanottokodissa tiivistä yhteistyötä eri viranomaistahojen kanssa varmistakseen työn korkean laadun ja taatakseen lapselle kuuluvat oikeudet sekä kyetäkseen tekemään arkista työtään mahdollisimman hyvin. Hyvän hoidon ja työn arvioinnin takaamiseksi ohjaajat dokumentoivat työtään systemaattisesti. (Vastaanottokodin esite.)

Suurimmat tekijät lapsen sijoittamiseksi kyseiseen vastaanottokotiin ovat lapsen ja vanhemman turvattomuus sekä vanhemman päihdeongelmat. Myös lasten ja vanhempien mielenterveysongelmat ovat yksi merkittävä tekijä, jonka takia lapsi sijoitetaan kyseiseen vastaanottokotiin. Muita syitä sijoittamiselle ovat perheväkivalta, lapsen rajattomuus, kouluongelmat ja päihteet. (Vastaanottokoti 2010.)

3.7.1 Kriisityö ja lapsen kriisi

Vastaanottokotityö on suurelta osin kriisityötä. Jokainen lapsi, joka vastaanottokotiin tulee, on kokenut jonkin järkyttävän tapahtuman. Myös koko perhe on tällöin kriisiytyneessä tilassa. (Vastaanottokodin esite.)

Kriisityön tarkoituksena on saada hallintaan ihmisessä heräävät tunteet traumaattisen tapahtuman yhteydessä. Koska kriisityö on yhteisöllistä työtä, käsitellään tapahtumat kaikkien niiden ihmisten kesken, joita asia koskettaa. Tapahtuman seurauksena esiin nousseet tunteet lähtevät nopeasti vellomaan, jos niitä ei käsitellä heti tapahtuman jälkeen. Tällöin ihmiset helposti vahvistavat toistensa vihaa ja pelkoa, kun taas asianmukainen käsittely ja tiedon saaminen puolestaan rauhoittavat oloa ja tuovat välineitä tunteiden työstämiseen ja realiteettien tajuamiseen. Nopean yhteisöllisen kriisinkäsittelyn tuloksena yhteisö toipuu järkytyksestään nopeammin ja pienemmin vaurioin. Tyypillisiä yhteisöllisiä traumaattisia tapahtumia ovat itsemurhat, väkivaltaiset kuolemat ja raiskaukset sekä lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. (Saari 2000: 108-109.)

Kriisi voi olla ratkaisu, käännteentekevä muutos, vaarallinen taitekohta tai mahdollisuus. Kriisitilan voi aiheuttaa havaittu uhka, menetys tai vaikeus. Kriisi koostuu kolmesta osatekijästä: elämää uhkaavasta vaarallisesta tapahtumasta, olemassa olleeseen haavoittuvuuteen liittyvästä uhkasta vaistonvaraista tarvetta kohtaan ja kyvyttömyydestä käyttää sopeutumista auttavia selviytymiskeinoja. (Pojula 2007: 28–29.)

Lapset ovat riippuvaisia vanhemmistaan. Traumaattisen tilanteen yhteydessä aikuisen luotettavuus korostuu lapsen elämässä, koska lapselle muodostuu entistä suurempi tarve luottaa vanhempiinsa ja perheeseensä. Toisaalta järkyttävät tapahtumat myös koettelevat lapsen luottamusta. Vanhempien tehtävänä ei ole salailta tapahtumaa, vaan

vanhempien tai muiden läheisten aikuisten tulee näyttää tunteensa ja lievittää lapsen pelkoja, jotta lapsi ei ajattelisi tapahtuman olevan omaa syytään. Jos vanhemmat vaivautuvat omista tunteistaan, lapsi saattaa alkaa suojella vanhempiaan ja jättää kertomatta sellaisia asioita, joista uskoo vanhempiensa järkyttyvän. Tällöin lapsi jää yksin ajatuksiensa ja tunteidensa kanssa. (Saari 2000: 258–259).

Kriisissä lapsen käyttäytyminen on erilaista kuin tavallisesti, koska tilanteeseen sopeutuminen vaatii psyykkistä työtä. Tunneprosessin lisäksi kriisissä käydään läpi muutos. Tällöin lapsi tajuaakin oman haavoittuvuutensa. Lapsen yrittäessä ymmärtää uutta tietoa tapahtumaan liittyvät ajatukset ja tunteet saattavat nousta esille. Lapsi voi kokea uudelleen vihan tai pelon ja avuttomuuden tunnetta. Lapsen alkaessa tuntea uusia kokemuksia elämässään voi käsittelemättömän kriisin seurauksena ilmetä ahdistuneisuutta, pelkoa, häpeää, syyllisyyttä ja masennusta. Tällaiset tunnereaktiot voivat olla lapsen mielestä pelottavia, stressaavia tai ilmaista hallinnan puuttumisen kokemuksia. (Pojjula 2007: 35–36.)

Lapsen kohdalla kriisistä on kyse silloin, kun ongelmat ovat liian vaikeita kestettäväksi ja lapsi reagoi niihin ahdistumalla, tulemalla surulliseksi tai ärtyisäksi (Pojjula 2007: 36). Lasten ajattelulle on tyypillistä lyhytjänteisyys, joten lapsi ei usein reagoi traumaattiseen tapahtumaan yhtäjaksoisesti. Lapsi saattaa esimerkiksi ikävöidä hetken menettämäänsä omaista ja hetken kuluttua keskittyä leikkeihinsä kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Tällainen käytös ei tarkoita, että lapsen suru olisi ohi, vaan se palaa taas jossakin vaiheessa. Lapsen ajattelulle on myös tyypillistä konkreettisuus: hän kokee traumaattisetkin tapahtumat konkreettisella tasolla. Vanhemmat saattavat yllättyä lapsen esittämistä kysymyksistä traumaattisen tapahtuman yhteydessä. Jos esimerkiksi perheen isä kuolee, lasta saattaa kiinnostaa, mistä kohtaa isä meni rikki ja miltä hän nyt näyttää. Lapsi ajattelee myös minäkeskeisesti ja hahmottaa maailmaa sitä kautta. Lapsi kokee olevansa maailman keskipiste ja yleensä hän löytääkin selityksen elämän tapahtumille omista ajatuksistaan tai teoistaan. Tämän takia lapsi kokee usein syyllisyydentunnetta traumaattisen tapahtuman sattuessa. Se, että aikuinen vähättelee tällaisessa tilanteessa lapsen ajatuksia, voi aiheuttaa lapselle erityisen paha oloa. (Saari 2000: 252–253).

Aikuiset aliarvioivat usein lapsen kykyä huomata ja havaita tapahtumia. Aikuiset ajattelevat helposti, että lapsi ei huomaa esimerkiksi perheessä tapahtuvan mitään erikoista tai että lapselle ei tarvitse kertoa koko totuutta. Lapset ovat kuitenkin paljon huomiokykyisempiä kuin aikuiset uskovat. Ajatus siitä, että lapsi kokee traumaattiset tapahtumat vain pinnallisesti, unohtaa ne helposti eikä kykene käsittelemään traumaattisia tapahtumia, on lapsen aliarvioimista, sillä lapsi pystyy työstämään vaikeitakin asioita yllättävän hyvin. (Saari 2000: 249–251). Traumaa tulee käsitellä niin pitkään, että lapsi tottuu tapahtuneen ajattelemiseen ja siitä puhumisesta aiheutuviin pelkoreaktioihin niin, että ne lievittyvät ja hän oppii olevansa nykyisyydessä turvassa (Poijula 2007: 37).

4 Osallisuus

Valitsimme opinnäytetyömme teoreettiseksi lähtökohdaksi osallisuuden käsitteen, koska se on läsnä vastaanottokodin jokapäiväisessä toiminnassa. Lastensuojelutyössä painotetaan yhä enenevässä määrin lasta osallistavaa työtettä. Lapset tarvitsevat tilaa ja rohkaisua pystyäksään osallistumaan tai mahdollisesti olemaan osallistumatta. Uuden menetelmävihkon avulla jokaista lasta kyetään osallistamaan yksilöllisesti antaen lapselle vaihtoehtoja oman äänensä ja mielipiteensä esille tuomiseksi. Koska tuotoksemme tarkoituksena on toimia keskustelun apuvälineenä aikuisen ja lapsen välillä, ovat osallisuuden ja siihen liittyvän osallistamisen ja osallistumisen käsitteet olennaisia opinnäytetyömme kannalta.

Osallisuus on tärkeää jokaiselle ihmiselle ikään katsomatta. Osallisuus on ihmiseksi kasvamisen edellytys. Vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa ja toimiminen yhteisöissä lisää ja muokkaa yksilön ymmärrystä itsestään. Osallisuudella viitataan moniin eri asioihin. Se voi olla osattomuuden, syrjäytymisen ja ulkopuolisuuden vastakohta. Osallisuudella voidaan tarkoittaa kuulluksi tulemistä itseä koskevilla päätöksillä ja mahdollisuutta ilmaista mielipiteensä. (Nurmi – Rantala 2011: 6.) Laajasti määriteltynä osallisuudella tarkoitetaan myös liittymistä yhteisöön ja siihen kuulumista ja vaikuttamista. Identiteetin kehittymisen kannalta on tärkeää, että ihmisellä on mahdollisuus osallistua ja olla mukana itselleen tärkeissä yhteisöissä. (Hotari – Oranen – Pösö 2009: 117.) Osallisuus ei tapahdu itsestään, vaan se vaatii tekoja (Muukkonen 2009: 133–134).

Osallisuus sisältää yksilön aidon tunteen siitä, että hän on kykeneväinen vaikuttamaan itseään koskeviin asioihin, mutta osallisuus on myös muutakin kuin aktiivista toimintaa. Tärkeä osa osallisuutta on mahdollisuus säädellä oman aktiivisuutensa tasoa, jolloin myös passiivinen osallistuminen tai osallistumatta jättäminen on osallisuutta. Tunnetta osallisuudesta kuvataan myös voimaantumisen käsitteen kautta. Toiset ihmiset ovat voimaantumisen edellytys mutta kukaan ei voi toista voimaannuttaa. Voimaantumisen tulee lähteä ihmisestä itsestään ja se etenee sosiaalisen prosessin kautta. (Rantala 2011: 145.)

4.1 Lapsi ja osallisuuden rakentuminen

Osallisuus rakentuu erilaisista osista, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella. Myös lapsen kokemus osallisuudesta saattaa muuttua. (Lasten osallisuus 2012.) Toiminnan suunnittelun apuna, jolla voidaan vahvistaa ja arvioida osallisuuden toteutumista voidaan käyttää osallisuuden porrasmallia, joka perustuu Roger Hartin kehittämään osallisuuden tikapuumalliin. Ajatuksena on, että osallisuus on sitä vahvempaa, mitä korkeammalle portaalle henkilö kuvainnollisesti nousee. (Rantala 2011: 146–147.)

Ensimmäistä porrasta kutsutaan yksisuuntaiseksi prosessiksi, jolloin lapselta tai nuorelta tiedustellaan hänen mielipidettään ja toiveitaan, mutta aikuiset tekevät päätökset toiminnan suunnasta. Toisella portaalla aikuiset ja lapset käyvät vuoropuhelua aikuisen johdolla. Lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus vaikuttaa käsiteltävään asiaan, mutta he eivät voi kyseenalaistaa aikuisten asettamia reunaehtoja, jolloin päätöksenteko pysyy edelleen aikuisen vastuulla. Kolmas osallisuuden porras on luova yhteistyöprosessi. Lasten ja nuorten näkemykset saavat arvostusta ja heidän mielipiteensä vaikuttavat reunaehtojen muovautumiseen. Aikuiset pyrkivät aktiivisesti ottamaan lasten ideat ja ajatukset huomioon. Lasten ja aikuisten välillä vallitsee avoin ilmapiiri ja toiminta on ratkaisukeskeistä. Neljännellä portaalla tavoitellaan itsenäistä päätöksentekoa ja tuetaan aktiivisesti lasten toimintakykyä, jolloin aikuisen tehtävä on toimia toiminnan mahdollistajana. Lapsille annetaan vastuuta mutta he voivat pyytää neuvoa aikuisilta sellaisissa asioissa, joita eivät itse hallitse. Autonomia nousee esille viidennen osallisuuden portaan yhteydessä, jolloin osallisuus on toiminnan lähtökohta. Lasten ja nuorten toimintaa arvostetaan, ja lapsilla on mahdollisuus kutsua aikuiset avuksi päätöksentekoon. Apuna päätöksenteossa

aikuiset toimivat linkkinä lasten ja yhteiskunnallisen järjestelmän välillä. Tekeminen lähtee lapsista ja he toimivat itsenäisesti ollen kuitenkin osa yhteisöä. (Rantala 2011: 146–147.)

4.2 Osallisuus lapsen näkökulmasta

Osallisuus lapsen näkökulmasta tarkoittaa sitä, miten lapsi voi vaikuttaa työhön, jota hänen etunsa takaamiseksi tehdään (Hotari ym. 2009: 117). Osallisuus mahdollistaa lapsen kuulluksi tulemisen. Osallisuuden kautta lapsi saa kokemuksen, että hänen mielipiteillään on väliä. Lapsen kokemukset ja ajattelumaailma laajenevat osallisuuden vaikutuksesta. Lasten kannalta osallisuudessa on kyse yhdestä kehityksen ja kasvun perusedellytyksestä. Lapsi oppii osallisuuden kautta olemaan ja elämään yhdessä. Mikäli lapselle ei synny kokemusta siitä, että hän on tullut kuulluksi ja hänelle tärkeillä asioilla on ollut merkitystä, ei voida puhua osallisuuden toteutumisesta. Osallisuuden toteutuminen on lastensuojelutyössä erityisen tärkeää. (Lasten osallisuus 2012.)

Lapsella on oikeus tietää häntä koskevista lastensuojeluasioista. Asiainosaisuudesta ei ole säädetty ikärajoja. Tämän perusteella lasta on kuultava häneen liittyvissä asioissa, lapselle on tiedotettava häntä koskevista suunnitelmista ja toimenpiteistä sekä kuultava häntä niistä. Työntekijällä on velvollisuus huolehtia lapsen asianosaisuuden toteutumisesta lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Lapsen ollessa mukana lastensuojelun työskentelyssä, suorat ja välittömät vaikutukset vaikuttavat viranomaisten toimintaan ja sitä kautta myös lapsen elämään. Lapsi saa suoran palautteen siitä, mitä hänen mielipiteensä ja ajatukset merkitsevät. (Lasten osallisuus 2012.)

Lasten osallistumista tarkasteltaessa lastensuojelutyössä käytännön tasolla on huomioitava erillisinä osioina lapsen mielipiteen selvittäminen, puhevalta ja kuuleminen sekä päätösvalta. (Lasten osallisuus 2012.) Puhevalta tarkoittaa juridista toimijuutta. 12 vuotta täyttäneellä lapsella on lastensuojelussa oikeus erilliseen puhevaltaan häntä koskevissa asioissa (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 §21). 12 vuotta täyttänyt lapsi voi siis vaikuttaa voimakkaammin työskentelyyn kuin tätä nuoremmat lapset. Hän voi esimerkiksi tarvittaessa hakea apua, vaatia palveluja ja vastustaa päätöksiä, jotka koskevat häntä. Lapsella on myös oikeus tutustua häntä koskeviin asiapapereihin ja

häntä on kuultava todisteellisesti päätöksiä tehdessä. Tehdyistä päätöksistä ja valitusmahdollisuuksista on annettava tieto lapselle. (Lasten osallisuus 2012.)

4.3 Työntekijän merkitys lapsen osallisuuden toteutumisessa

Työskenneltäessä lapsen kanssa on työntekijän tärkeää välttää turvautumista ainoastaan puhuttuun kieleen, koska lapsi voi ilmaista itseään monin eri tavoin (Väliavaara 2004: 12, 22). Ohjaajan rooli onkin rohkaista lasta ilmaisemaan itseään ja esittää tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä (Möller 2004: 30). Lapsen kokemuksen peilaaminen ja havainnointi vaatii ohjaajalta herkkyyttä. Ohjaaja tarvitsee lapsilähtöisen työotteen, kahdenkeskistä aikaa lapsen kanssa ja kyvyn mukautua lapsen kokemusmaailmaan. Tärkeää on myös taito herkistyä kuulemaan, näkemään ja jakamaan lapsen kertomaa ja kokemaa mutta myös ymmärtää lapsen sanatonta viestintää. Näiden elementtien toteutuessa vuoropuhelu lapsen ja aikuisen välillä mahdollistuu. Huomio onkin alkanut kiinnittyä lasta osallistaviin työtapoihin, kun on ymmärretty osallisuuden merkitys lapsen äänen kuuluville saamiseksi. (Väliavaara 2004: 12, 22.)

Lapselle on annettava mahdollisuus päästä osalliseksi jostakin ja antaa mahdollisuus osallistua johonkin. Jokainen lapsi tulee ottaa huomioon ainutkertaisena yksilönä. On olemassa kuitenkin mahdollisuus, että parhaiten huolehditaan niiden osallisuuden toteutumisesta, joiden kanssa se sujuu kaikista kivuttomammin. (Muukkonen 2009: 133–134.) Jotta lapset voivat olla aidosti osallisia yhteisössään, tulee aikuisen huolehtia lapsen edun ja osallisuuden toteutumisesta aktiivisesti (Nurmi – Rantala 2011: 7).

Kun työskennellään lapsen kanssa tulee mielessä pitää kysymys, mitä lapsi sen hetkisestä työskentelystä hyötyy. Tämä on haaste lastensuojelun työntekijälle, sillä työntekijän on saatava tietoa lapsen tilanteesta lapselta itseltään voidakseen tehdä omaa työtään. Usein haasteena on rajallinen aika, jonka sisällä työntekijän tulee selvittää lapsen tilanne ja tehdä siihen liittyvät lausunnot. Lapsi, joka elää keskellä kriisiä ei kuitenkaan välttämättä ole valmis kertomaan ja tuomaan esille omia ajatuksiaan. Kriisin keskellä lapsi tarvitsee ensisijaisesti aikuisen tukea, turvaa ja voimavaraistamista sekä selkeää tietoa vallitsevasta tilanteesta. Työntekijän on tärkeää

ottaa huomioon se mahdollisuus, että lapsi ei kykene erottamaan oikeata väärästä tai mielikuvitusmaailmaa reaali maailmasta. Merkityksellistä on myös ottaa huomioon erottaako lapsi oman mielipiteensä vanhempiensa mielipiteestä. (Möller 2004: 26–27.)

5 Teemat valittujen menetelmien taustalla

Vastaanottokodin ohjaajien toiveena on saada uusia menetelmiä, joiden avulla voidaan kartoittaa helposti useampia teemoja, jotka vaikuttavat lapsen hyvinvointiin. Seuraavat aiheet ovat valittu yhteistyössä vastaanottokodin ohjaajien kanssa.

5.1 Kotitilanne – perhe, perushoiva ja huolenpito

Perheen tulee muodostaa lapselle hänen merkityksellisin pohja ihmissuhteille. Hyvin toimivan perheen perustana on vanhempien välinen toimiva ja hierarkkinen ihmissuhde. Tasa-arvoinen ja hyvin toimiva ihmissuhde takaa lapselle vakaan ja turvallisen ympäristön kasvaa. Hyvin toimivan perheen tunnuspiirre on myös se, että lapsille annetaan mahdollisuus tunteiden ilmaisuun ja heille osoitetaan riittävästi ymmärtämistä ja lämpöä. Lapsista tulee kyetä myös iloitsemaan ja heille tulee antaa arvostusta itsenäisiksi kasvavina persoonina. On tärkeää, että perhe pystyy oppimaan ja kasvamaan yhdessä, kuitenkin niin, että yksilöillä on tilaa itsensä toteuttamiseen. Perhe toimii avoimena yhteisönä, jossa ristiriitatilanteet pystytään selvittämään puhumalla, eikä vaikeita asioita ohiteta. Olennaista ovat myös perheen ulkopuoliset toimivat ihmissuhteet, jotka luovat pohjaa lapsen myöhemmille kodin ulkopuolisille ihmissuhteille. (Poutiainen 2006: 49, 52–55.)

Lapsen syntyessä vanhemmille voi olla vaikeaa sovittaa vanhemmuus ja parisuhde toimivaksi kokonaisuudeksi. Vastuu lisääntyy ja vapaa-aika vähenee, jolloin on keksittävä uusia ratkaisuja muun muassa siihen, kuinka kaikkien perheenjäsenten tarpeet kyetään tyydyttämään. Perheen tulee kyetä ratkaisemaan kullekin kehitysvaiheelle ominaiset kehitystehtävät. Seuraavaan perheen kehitystehtävään siirtyminen edellyttää edellisen kehitystehtävän ratkaisemista. Seuraavaan vaiheeseen siirrytään kehityksellisten kriisien kautta, joka tarkoittaa sitä, että perheen tulee omaksua uusia kykyjä entisten toimintatapojen käydessä riittämättömiksi. Tällöin perheenjäsenten roolit muuttuvat. Kehitystehtävät voivat jäädä toteutumatta vanhemmuuden ollessa puutteellista. Puutteellinen vanhemmuus voi ilmetä

vanhemman jaksamattomuutena, osaamattomuutena tai tahtomattomuutena. Perheessä, jossa on kouluikäisiä lapsia kehitystehtävinä ovat lapsen itsenäisyyden lisääminen ja omatoimisuuden tukeminen kodin ulkopuolella toimimiseen. Kehitystehtävän ratketessa onnistuneesti lapsen tiedot ja taidot lisääntyvät huomattavasti ja uusia lapsen kehityksen kannalta tärkeitä ihmisiä tulee lapsen elämään. (Poutiainen 2006: 52–55.)

Yksi tärkeimmistä vanhemmuuden osa-alueista on lapsen kehityksen tukeminen. Kyetäkseen tukemaan lapsen osallisuuden toteutumista ja vahvistaakseen lapsen omanarvon tunnetta tulee aikuisella olla kokemus itsestä kyllin hyvänä ja arvokkaana ihmisenä. Kotona mahdollisesti ilmenevät vanhempien ongelmat, kuten parisuhderiidat, taloudelliset huolet tai mielenterveys- ja päihdeongelmat, voivat vähentää vanhemman kykyä osallistavaan vuorovaikutukseen. Ensimmäiset osallisuuden tai osattomuuden kokemukset syntyvät jo vauva-aikana. Silloin kun vanhempi vastaa lapsen tarpeisiin riittävän usein ja ennustettavasti, lapselle syntyy kokemus osallisuudesta. Tämän seurauksena vauva kykenee vastaamaan hoitajiensa viesteihin ja olemaan osallisena vuorovaikutuksessa hoitajiensa kanssa. Lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta erityisen tärkeää ovat toistot ja tuttuus, jotka rakentavat vakaan ja turvallisen kasvuympäristön. (Mäkelä 2011: 15–16.) Varhainen vuorovaikutus vanhemman ja lapsen välillä luo pohjan lapsen psyykkiselle kehitykselle. (Poutiainen 2006: 55).

Onnistuneen vanhemmuuden päärooleja ovat, elämän opettajana ja ihmissuhdeosaajana toimiminen, rakkauden antajan ja rajojen asettajan roolissa oleminen, sekä huoltajalle ominaisten tehtävien toteuttaminen. Elämänopettajana vanhempi antaa lapselle mallia oikeasta ja väärästä, hän opettaa lapselle arkielämän perustaitoja ja keinoja sosiaaliseen kanssakäymiseen, sekä välittää lapselle arvoja, tapoja ja perinteitä. Ihmissuhdeosaajana vanhemman tehtävä on kyetä hyväksymään kaikenlaisia tunteita, kannustaa, kuunnella ja keskustella, sekä toimia ristiriitatilanteissa auttajana ja tasapuolisuuden toteuttajana. Vanhemmaltaan lapsi oppii myös taidon pyytää ja antaa anteeksi. Vanhempi tukee lapsen itsenäiseksi kasvamista ja vaalii lapsen ja koko perheen ihmissuhteita. (Poutiainen 2006: 55, 57.)

Rakkauden antajan ja rajojen asettajan roolissa vanhempi osaa asettaa rajoja ja luoda turvallisuuden tunnetta. Hän huolehtii lapsen vuorokausirytmistä, sekä sääntöjen ja

sopimusten noudattamisesta. Vanhemman tulee taata lapselle fyysinen koskemattomuus ja suojelu, mutta toimia itse hellyyden antajana, lohduttajana ja myötäeläjänä. Vanhemman tulee rakastaa itseään ja tätä kautta vahvistaa lapsen kokemusta itsestään arvokkaana yksilönä. Huoltajan perustehtävänä on huolehtia lapsen puhtaudesta, ravinnon saannista ja asianmukaisesta vaatetuksesta. Huoltajan tulee turvata lapselle riittävä virikkeiden saanti, riittävä lepo ja ulkoilu, huolehtia turvallisesta ympäristöstä ja ottaa vastuu lapsen terveydestä. (Poutiainen 2006: 55, 57.)

5.2 Minäkuva ja itsetunto

Tunne kyvystä vaikuttaa ympärillä olevaan maailmaan sekä joukkoon kuulumisen kokemus toimivat mielenterveyden kulmakivinä. Lasta tulee tukea ja kannustaa kussakin kehitysvaiheessa toimivana, tuntevana, ajattelevana ja luovana yksilönä, jotta varmistetaan eheän minäkuvan muodostuminen. Lapsen persoona vahvistuu erilaisten osallisuuden kokemusten avulla ja lapsi oppii tunnistamaan itsestään erilaisia puolia useiden eri vuorovaikutussuhteiden kautta. Lapsen ainutkertainen kokemus minuudesta muodostuu tilanteissa, joissa toteutuu osallistavaa vuorovaikutusta. Jokainen, joka työskentelee lapsen kanssa joko tukee tai tukahduttaa hänen minuutensa muodostamista. Lasta voidaan auttaa löytämään itsestään vahvoja tai heikkoja puolia, joiden avulla lapsi oppii tuntemaan itseään. (Mäkelä 2011: 14–17.)

Ihanteellisessa tilanteessa lapsen oppiessa tuntemaan itseään paremmin hänen käsityksensä itsestään arvokkaana ja erityisenä yksilönä vahvistuu. Lapselle voi jäädä minuuteen aukkoja, jos hän kokee tullessa sivuutetuksi toistuvasti. Tällaiset kokemukset vaikuttavat kielteisesti lapsen kehittyvään persoonaan, kun taas lasta huomioiva vuorovaikutussuhde antaa lapselle kokemuksen siitä, että hän on arvokas ja tärkeä. Lapselle voi syntyä kokemus osattomuudesta omaan elämäänsä, jos vuorovaikutus lasta hoitavan aikuisen kanssa ei toteudu. Tämä voi aiheuttaa sen, että osa lapsen sisäisestä luovuudesta jää kehittymättä, ja lapsi kokee irrallisuuden tunnetta. Jos lapsi joutuu kokemaan toistuvia irrallisuuden kokemuksia, voi lapsi alkaa oireilla. Lapsi voi oireilla olemalla ylisopeutuvainen tai saamalla raivonpuuskia. Lapsi saattaa myös tuntea itseriittoisuuden tai merkityksettömyyden tunteita, jotka voivat johtaa masennukseen. Lapselle voi myös syntyä alttius erilaisille riippuvuuksille tai esimerkiksi syömishäiriöille. (Mäkelä 2011: 14–17, 22.)

Minäkuvasta puhuttaessa tarkoitetaan ihmisen tietoista käsitystä itsestään ja puolistaan, jotka ihminen liittää kuuluviksi itseensä. Kouluikään mennessä lapsi on jo muodostanut erilaisia käsityksiä omasta itsestään ja siitä, millaisia odotuksia muilla ihmisillä on häntä kohtaan. Tärkeitä teemoja kouluikäisen lapsen persoonallisuuden kehittymisessä ovat lapsen laajeneva peilisuhde maailmaan, lapsen aktiivisuus ja toimeliaisuus sekä tuotteliaisuus. Lapsi kehittyy myös kertomaan itsestään ja rakentaa kuvaa itsestään ja maailmasta kertomusten kautta. Kouluiässä lapsi kohtaa uusia minän kehitykseen liittyviä haasteita, koska koulu tuo lapsen elämään uudenlaisia vuorovaikutuksen muotoja; lasta ja hänen suorituksiaan arvioidaan. Oppimishaasteiden lisääntyessä ja lapsen saadessa palautetta toiminnastaan lapsi oppii millaisia asioita häneltä toivotaan ja pidetään hyvinä ja tätä kautta lapsen minäkuva laajenee. Kouluikäinen lapsi oppii myös ilmaisemaan tunteitaan paremmin ja nimeämään tunteiden nimiä helpommin. Lapsen taito nimetä tunteitaan auttaa lasta hyväksymään vastoinkäymisiä ja pettymyksen tunteita. Positiivinen minäkuva auttaa lasta myös sallimaan itselle virheiden tapahtumista. Tärkeää on, että lapsi saa kokemuksia niin epäonnistumisesta kuin onnistumisestakin. Realistinen minäkäsitys auttaa hyväksymään myös vaikeat puolet itsestään. (Kronquist – Pulkkinen 2007: 34, 146–149.)

Huolimatta siitä, että itsetunto on näkymätön ominaisuus, on sillä suuri merkitys. Itsetunto vaikuttaa suoraan ihmisen olemukseen, ajatuksiin ja tekoihin sekä siihen, miten muut ihmiset häneen suhtautuvat. Jos lapsi on saanut kotoa hyvän perustan itsetunnolle, se näkyy myös ulospäin hänen olemuksestaan. Lapsen hyvä itsetunto näkyy siinä, että hän arvostaa itseään, jolloin muutkin alkavat kohdella häntä arvostavasti. Lapsi, joka arvostaa itseään viihtyy yleensä sekä lapsiryhmässä että yksin. Ominaista on, että lapsi, jolla on hyvä itsetunto on toiveikas ja luottavainen oman itsensä, ympäristönsä ja tulevaisuutensa suhteen. Jos lapsella on hyvä itsetunto, hän uskaltaa olla oma itsensä ja ilmaista oman mielipiteensä sekä kuunnella myös toisten ihmisten mielipiteitä. Kun lapsi on tasapainossa itsensä kanssa, hänen ei tarvitse alistaa muita, ja tällöin esimerkiksi oman vuoron odottaminen sujuu maltillisesti. Lapsi, joka vetäytyy toistuvasti omiin oloihinsa, voi helposti joutua syrjään ja kiusatuksi. Tärkeää on, että aikuiset keskittyvät tukemaan lapsen vahvuuksia ja heikkouksiin ei kiinnitetä liikaa huomiota. Myönteinen ja kannustava palaute auttaa lasta kehittämään

selviytymis- ja sopeutumiskykyjään. Koskaan ei korosteta liikaa lapsuusvuosien merkitystä itsetunnon kehittymisessä. Vanhempien ja kasvattajien pelkkä läsnäolo kasvattaa lapsen itsetuntoa ja minäkuvaa. Jos kotona perheen arki ja yhdessäolo tuntuvat hyvältä, antaa se lapsen itsetunnon kehitykselle oikean suunnan. (Cacciatore – Huovinen – Korteniemi-Poikela 2009: 12, 14–16.)

5.3 Voimavarat

Lapsen voimavaroja arvioitaessa voidaan lähteä liikkeelle vahvuuksien, voimien, tunteiden ja tukeen liittyvien kysymyksien pohtimisesta. Oleellista on miettiä, millaisissa asioissa lapsi kokee olevansa hyvä ja mitä asioita hän arvostaa itsessään. Tärkeää olisi hahmottaa lapselle, mitkä ovat olleet vaikeissakin tilanteissa hänen vahvoja puoliaan tai toimintatapoja, jotka ovat auttaneet selviytymistä vastaavissa tilanteissa. Jotta uusilta epäonnistumisilta vältyttäisiin, voi pienikin toisin toimiminen antaa lapselle mallin onnistumisesta. (Hietala – Kaltiainen – Metsärinne – Vanhala 2010: 27–28.)

Voimavaroja mietittäessä tulee pohtia sitä, mistä lapsi saa voimia elämäänsä. Voimia arjessa jaksamiseen ja velvollisuuksien hoitamiseen antavat toimivat ihmissuhteet. Lapsi kokee turvallisuuden tunnetta, kun hän tuntee olevansa osa perhettään, sukuaan ja ympäristöään. Nykyisin perheen lemmikkieläimillä on tärkeä rooli lapsen elämässä. Tunteiden näyttäminen lemmikille on hyväksyttävää ja helppoa. Myös perheiden yhteiset harrastukset ja yhdessäolo ovat tekemistä, joka tuntuu lapsesta tärkeältä ja merkittävältä. Voimavaroina toimivat usein myös henkiset arvot ja muut elämänarvoihin liittyvät asiat. (Hietala ym. 2010: 29–30.)

Tunteet ja tunne-elämä toimivat lapsen voimavaroina. Tunteiden tunnistaminen voi kuitenkin olla vaikeaa. Tällöin lasta tulee rohkaista puhumaan vähäisistäkin asioista, jotka hän liittyy tunteisiin. Lapsi saattaa kokea pelon, surun, häpeän tai yksinäisyyden tunnetta, jolloin tärkeää on muistuttaa lasta myös hänen myönteisten tunteiden olemassaolosta. Lapsen kielteisiä tunteita ei voi ottaa pois mutta niiden rinnalle voidaan etsiä positiivisia tunteita arkipäivän hetkistä. (Hietala ym. 2010: 30–31.)

Kriisiytyneessä tilanteessa lapselle tulee antaa hänen tarvitsemansa tuki. Tällöin tulee läpikäydä ne ihmiset, joilta lapsi on tottunut saamaan apua vaikeissakin tilanteissa. Lasta voidaan pyytää nimeämään esimerkiksi kuka tai mikä on hänen tukenaan arjessa

tai tilanteissa, jossa hän tarvitsee erityistä apua. (Hietala ym. 2010: 27–34.) Lapsen voimavarana voi toimia myös se, että lapsi pitää ulkoilemisesta ja hänellä on hyvä ruokahalu. Lapsi on kiinnostunut musiikista ja nauttii aikuisen huomiosta. Lapsi ei arkaile tai ujostele ja tulee mielellään kouluun tai päiväkotiin. Hän pitää oman puolensa ja omaa hyvän mielikuvituksen. (Arnkil – Eriksson 2005: 30.)

Lapsen ollessa kolmen – viiden vuoden ikäinen hänelle on jo kertynyt paljon muistikuvia, kokemuksia ja elämyksiä eli mielikuvituksen rakennusaineita. Lapsi saa hyvän mielikuvituksensa avulla iloa ja hyötyä elämäänsä, mutta toisinaan myös haittaakin, koska hänen kykynsä erottaa todellisuus kuvittelusta ei ole vielä täysin kehittynyt. Lapsi selviytyy helposti myös yksinolon hetkistä, jos hänellä on vilkas mielikuvitus. Tällöin lapsi keksii mielikuvituksensa kautta leikkejä ja ajanvietettä ilman toisten ihmisten tai esineiden apua. Lapsen kielellinen ilmaisutaito ja sanavarasto rikastuvat mielikuvitusleikkien avulla ja ne kehittävät lapsen taitoa muodostaa mielikuvia kaikkien aistiensa kautta. Tällöin myös lapsen sisäinen maailma rikastuu. (Jarasto – Lehtinen – Nepponen 1999: 275–277, 279.)

5.4 Pähhteet

Pähhteeksi katsotaan ilman hoitotavoitetta psyykkisiin toimintoihin vaikuttavat aineet, kuten tupakka ja alkoholi, jotka ovat laillisia, sekä laittomat pähhteet eli huumeet. Ensimmäiset pähhdekokeilut alkavat yleensä lapsen ollessa 12–14-vuotias. Tupakkaa ja alkoholia kokeillaan yleensä ensimmäisenä ja ne ovatkin nuorten eniten käyttämiä pähhteitä. Tupakka ja alkoholi aiheuttavat yli 95 prosenttia kaikista nuorten pähhdeongelmista. Alle 15-vuotiaana aloitettu alkoholin käyttö nelinkertaistaa pähhderiippuvuuden riskin aikuisiässä. Varhaisnuorten alkoholin käyttö on Suomessa edelleen melko harvinaista mutta hyvin monet 15–16-vuotiaat nuoret ovat jo kokeneet humalatilat. Huumeista kannabis on yleisin nuorten käyttämä pähhde ja sitä on kokeillut noin kymmenen prosenttia 15–16-vuotiaista nuorista. (Tacke 2006: 135–136.)

Pähhteiden kokeilu liittyy usein uteliaisuuteen, mielihyvän etsimiseen, itsenäistymiseen ja aikuisten käyttäytymismalleihin liittyviin kokeiluihin. Harrastukset ja kaveripiiri vaikuttavat paljon pähhteiden käyttöön. Jos lapsen kaveripiiri vaihtuu ja harrastukset jäävät, voi se olla merkki pähhdeongelman kehittymisestä. Nuorten pähhteiden käyttöä on tärkeää ennalta ehkäistä ja puuttua varhain havaittuihin ongelmiin. On oleellista

luoda toimiva verkosto vanhempien, koulun ja kouluterveydenhuollon, nuorisotyön ja matalakynnyksisten hoitopaikkojen ja nuorisopsykiatristen erityispalvelujen välillä. Riskiperheiden lapsilla on suuri syrjäytymisen vaara, joten ennalta ehkäisyn toimenpiteitä tulisi suunnata heihin. (Tacke 2006: 139–140.)

5.5 Käytöshäiriöt

Epäsosiaalisella käytöksellään ja teoillaan lapset etsivät rajaa sille, miten väärin he voivat toimia ja miten pitkälle käytöksellään mennä ennen aikuisen siihen puuttumista. (Kempinen 2000: 121). Vastaanottokodissa, jonne teemme opinnäytetyömme on havaittu, että lapsilla esiintyy käytöshäiriöitä, erityisesti epäsosiaalista käytöstä ja rajattomuutta. Vuosien saatossa perheiden samanaikaisesti esiintyvät ongelmat ovat lisääntyneet ja käyneet yhä vaikeammiksi. Ohjaajien viestinä on ollut, että perheiden samanaikaisesti esiintyvät ongelmat ovat lisääntyneet, mutta myös lastensuojelulapset ovat vuosi vuodelta yhä moniongelmaisempia. Yhä useammalla lapsella esiintyy samanaikaisesti useampia ongelmia, kuten aggressiivista käyttäytymistä, rajattomuutta, masennusta ja ahdistuneisuutta.

Käytöshäiriöt näyttävät lisääntyneen viimeisten vuosikymmenten aikana suurista yhteiskunnallisista, taloudellisista ja kulttuurisista muutoksista johtuen. Ihmisten asuminen keskittyy nykyään enemmän kaupunkeihin, lapset elävät pienperheissä ja perheet rikkoutuvat avioerojen takia entistä enemmän. Lapsi altistuu helpommin kuin ennen väkivaltaiselle ja seksistiselle viihteelle samaan aikaan, kun tärkeät vuorovaikutussuhteet aikuisten kanssa, jotka vaikuttavat merkittävästi lapsen kehitykseen, näyttävät vähentyneen. (Lehto-Salo – Marttunen 2006: 99.)

Eri tutkimuksissa lasten käytöshäiriöiden yleisyys näyttää vaihtelevan 3 ja 14 prosentin välillä. Pojilla käytöshäiriöt alkavat yleensä aiemmin kuin tytöillä, noin seitsemän vuoden iässä, kun taas tytöillä keskimääräinen alkamisikä on 13 vuotta. Käytöshäiriöt näyttäisivät olevan kolme - viisi kertaa yleisempiä pojilla kuin tytöillä. Käytöshäiriöiden oireet ovat lievemmissä häiriöiden muodoissa erilaisia tytöillä ja pojilla, mutta häiriön vaikeutuessa ne samankaltaistuvat. Lapsen kehitysvaiheet ja ikä määrittelevät käytöshäiriöiden kehittymistä. Lapsuudessa (6–11 vuoden iässä) jo lievästi lapsella ilmenevä antisosiaalisuus, päihteiden käyttö ja aggressiivisuus sekä vanhempien antisosiaalisuus ja matala tulotaso ennustavat lapsen myöhäisempää väkivaltaisuutta ja

rikollisuutta. Varhaisnuoruudessa eli 12–14 vuoden iässä käytöshäiriöiden ennustavia tekijöitä puolestaan ovat antisosiaalisen ja impulsiivisen käytöksen vähäinenkin ilmeneminen, sosiaalisten suhteiden puuttuminen, epäsosiaaliset ystävät, huono koulumenestys ja haluttomuus koulunkäyntiä kohtaan. Käytöshäiriöt kulkevat erilaisten vaiheiden läpi; jo varhaislapsuudessa esiintyvistä temperamentti-ongelmista ja lapsen haastavasta hoidosta käytösongelmiin, koulunkäynnin ongelmiin ja nuoruusiän käytöshäiriöihin. (Lehto-Salo, Marttunen 2006: 99-101.)

Käytöshäiriöiden eri muotoja ovat perheen sisäinen, epäsosiaalinen ja sosiaalinen käytös, uhmakkuushäiriö ja masennusoireinen käytöshäiriö. Käytöshäiriöt voidaan jakaa lievään, keskivaikeaan ja vaikeaan sekä lapsena alkavaan ja nuoruusiässä alkavaan käytöshäiriöön. Jos jokin oire, joka ilmenee Suomessa kliinisesti käytössä olevasta ICD-10-tautiluokituksesta on alkanut ennen 10. ikävuotta, käytöshäiriö määritetään lapsena alkavaksi. 10. vuoden jälkeen alkaneiden oireiden perusteella käytöshäiriö määritetään puolestaan nuorena alkavaksi. Puhuttaessa epäsosiaalisesta käytöshäiriöistä viitataan lapsena alkaneeseen muotoon ja sosiaalisella käytöshäiriöllä tarkoitetaan nuoruudessa alkavaa käytöshäiriön muotoa. Vaikeampia ja voimakkaammin perinnöllisiä käytöshäiriöitä ovat lapsena alkaneet, koska niihin liittyy useammin neuropsykologisia ongelmia, kuten uhmakkuushäiriöitä, jotka edeltävät käytöshäiriöitä, aggressiivisuutta ja perheen sisällä ilmeneviä riskitekijöitä, kuten rikollisuutta ja päihteiden käyttöä. (Lehto-Salo – Marttunen 2006: 99–101.)

6 Menetelmiä lapsen elämäntilanteen kartoittamiseksi

Opinnäytetyömme tuotos, menetelmävihko, koostuu jo lastensuojelutyössä käytössä olevista menetelmistä ja menetelmistä, jotka olemme itse luoneet. Läheiskartta, kolmen talon malli ja arki- ja viikonloppu kello ovat jo olemassa olevia menetelmiä, jotka katsoimme sopiviksi sisällyttää menetelmien taustalla olevien teemojen kartoittamisen avuksi. Adjektiivikartasta on olemassa erilaisia valmiita malleja, mutta rakensimme menetelmävihkossa olevan adjektiivikartan vastaamaan paremmin työskentelyä kouluikäisten lasten kanssa valitsemalla karttaan monipuoliset ja selkeät ilmaisut. Voimavarakartan olemme kehittäneet adjektiivikartan pohjalta vaihtaen adjektiivien tilalle toimintaa ja tekemistä kuvaavia ilmaisuja. Lapsen vapaa sana osion ja monivalintakysymykset olemme laatineet itse vastaanottokodin tarpeiden pohjalta.

Ensisijaisesti menetelmien käytöstä esiin noussutta tietoa hyödyntävät vastaanottokodin työntekijät arjen työssään ja lapsen kohtaamisessa. Koko vastaanottokodin tiimi saa tiedon oleellisista asioista lapsen omaohjaajalta ja täten koko tiimi voi tehdä yksilöllisempää hoito- ja kasvatustyötä. Työntekijät, jotka käyttävät menetelmiä kirjaavat menetelmien avulla lapselta saadun tiedon kaupungin käyttäjärjestelmään. Käyttäjärjestelmään raportoidaan kaikki lasta koskeva tieto lastensuojeluasiakkuuden ajalta. Sijoitusprosessin aikana lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä saa järjestelmän kautta käyttöönsä sinne dokumentoidut tiedot.

6.1 Läheiskartta

Läheiskartan avulla voidaan kartoittaa lapsen elämään kuuluvia tärkeitä ja läheisiä ihmisiä sekä eläimiä. Ajatuksena läheiskartan tekemisessä on, että keskelle paperia kirjoitetaan lapsen nimi ja se ympyröidään. Sen jälkeen lasta ohjeistetaan piirtämään tai kirjoittamaan läheiset ja tärkeät ihmiset sekä eläimet. Vaihtoehtoisesti lapsi voi myös kertoa hänelle tärkeistä henkilöistä, jolloin ohjaaja voi kirjoittaa asiat lapsen puolesta läheiskarttaan. Apuna kartan täyttämässä voi käyttää esimerkiksi tarroja tai värikyniä. Läheiskarttaan lapsi voi kirjoittaa tai piirtää perheenjäseniä, ystäviä, sukulaisia, tuttuja tai muita tärkeitä ihmisiä ja eläimiä. Lasta ohjeistetaan laittamaan henkilöt ja eläimet sille etäisyydelle itsestään, kuinka läheiseksi hän ne itselleen kokee. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 39–40.)

Karttaa käydään yhdessä läpi lapsen kanssa, jolloin lapsen kanssa keskustellaan esimerkiksi siitä, kenelle hän kertoo kivoista tai ikävistä tapahtumista ja kenen kanssa hänen on helppo puhua tunteistaan. Lapsen kanssa keskustellaan myös siitä, ketkä henkilöt lapsen elämässä ovat sellaisia, joihin lapsi kokee luottavansa ja jotka ovat turvallisia. Keskustelun lomassa on hyvä ottaa selvää myös siitä kenen kanssa lapsi riitelee, kantaako hän huolta tai joutuuko hän huolehtimaan jostakin läheisestään. Suhteita läheiskartalla esiintyviin henkilöihin voidaan selvittää pyytämällä lasta piirtämään nuolen hänen ja kartalla esiintyvän henkilön väliin. Erivärisillä nuolilla lapsi voi kuvata suhdettaan kyseiseen henkilöön eri väristen ja muotoisten nuolten kuvatessa neutraalia, myrskyisää, hyvää tai huonoa suhdetta. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 39–40.)

6.2 Arki- ja viikonloppukello

Arki- ja viikonloppukellon avulla voidaan kartoittaa lapsen saamaa huolenpitoa ja perushoivaa sekä arjen kulkua. Lapsen päivän kulkua käydään läpi kirjaamalla kellotauluun tai sen ympärille lapsen päivän tapahtumia. Pienten lasten kanssa vaihtoehtoisesti voidaan käyttää valmiiksi mallinnettua vuorokautta kuvaavaa ympyrää, joka on jaettu vuorokauden aikoihin; aamu, päivä, ilta ja yö. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 40–41.)

Menetelmän avulla pyritään saamaan selville lapsen kertomana millaista huolenpitoa hän kokee saavansa. Kartoitettaviin asioihin kuuluu muun muassa herääminen, kotiintuloajat, ruokailut, pesut ja nukkumaan menot. Lapselta pyritään saamaan selville myös se, kuinka paljon ja millaista aikaa hän vanhempiensa kanssa viettää. Myös yöajasta ja lapsen unesta on hyvä kysyä arki- ja viikonloppukellon avulla. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 40–41.)

Työskentely aloitetaan käymällä läpi lapsen arki-aamun rutiineja. Lapselta tulisi saada selville kuka hänet herättää ja mitä lapsi tekee herättyään, esimerkiksi peseekö hän hampaat ja syökö lapsi aamupalan. Päivänkulkua selvitetään sen mukaan, onko lapsi koulussa, päiväkodissa vai kotona. Oleellista on selvittää, mitä lapsi tekee koulu –tai päiväkotipäivien jälkeen. Tärkeää tietoa muun muassa on viettääkö hän aikaansa kotona vai jossakin muualla, syökö hän välipalaa ja saako hän tukea läksyjen tekemiseen. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 40–41.)

Illan tapahtumia selvitetään kysymällä lapselta esimerkiksi mitä lapsi tekee iltaisin, kenen kanssa hän viettää aikaansa ja syökö perhe yhdessä iltaruonan. Tärkeää on myös kysyä huolehtiiko jompikumpi vanhemmista lapsen nukkumaan menosta vai huolehtiiko lapsi siitä itse. Yöajasta on hyvä selvittää nukkuuko lapsi yhtenäiset yöunet, kenen sänkyyn lapsi nukahtaa ja näkeekö hän paljon painajaisia. Viikonloppukelloa käytetään samaan tapaan kuin arkikelloa, keskittyen kuitenkin enemmän vapaa-ajanviettopoihin, kuten siihen mitä lapsi normaalisti tekee ja kenen kanssa. (Muukkonen – Tulensalo 2004: 40–41.)

6.3 Kolmen talon malli

Menetelmän luoja on australialainen sosiaalityöntekijä Andrew Turnell ja apunaan hänellä on ollut käytössään työryhmä alan asiantuntijoita. Menetelmä on toteutettu vastaamaan lastensuojelun tarpeita. (The Signs of Safety.) Työkalun avulla pyritään selvittämään lapsiin mahdollisia kohdistuneita väkivallantekoja, laiminlyöntejä, sekä muita seikkoja, jotka ovat johtaneet lastensuojelun asiakkuuteen. Kolmen talon malli on asiakaslähtöinen ja siinä käsitellään vaikeitakin asioita lapsen näkökulmasta käsin. Työtapana menetelmä perustuu ratkaisukeskeiseen menettelytapaan ja sitä voidaan alkaa käyttää lasten kanssa siinä kehitysvaiheessa, kun he osaavat kommunikoida puheen avulla. Menetelmää voi käyttää myös nuorten kanssa työskenneltäessä. (Korhonen. Lasinen lapsuus 2009.)

Menetelmää lapsen kanssa työstettäessä on mahdollisuus antaa lapsen piirtää itse kolme taloa tai antaa valmis mallipohja, johon talot on tehty valmiiksi otsikoituna, mutta muuten tyhjinä. Lapselle tehtävänantoa annettaessa tulee hänelle kertoa menetelmästä ikätasoon sopivalla tavalla. On tärkeää, että talojen nimet ovat selkeät ja lapselle helposti ymmärrettävissä. Talot voi nimetä esimerkiksi ilojen taloksi, surujen taloksi ja unelmien taloksi. Lapselle tulee kertoa, että iloiseen taloon hän voi piirtää sellaisia asioita, jotka kotona ovat hyvin ja tekevät lapsen kotona onnelliseksi. Lapselle voi kertoa, että hän voi piirtää surujen taloon sellaisia asioita, jotka tekevät kotona lapsen surulliseksi tai asioita, jotka kotona pelottavat. Unelmien talosta puhuttaessa on tärkeää selventää lapselle, mitä sillä konkreettisesti tarkoitetaan, koska lapsen voi olla vaikea käsittää käsitettä unelma. Unelmien taloon lapsi voi piirtää sellaisia asioita joiden hän toivoisi muuttuvan tai mitä hän toivoisi kotonaan olevan. Työkalu perustuu ratkaisukeskeiseen menettelytapaan. Menetelmä soveltuu hyvin myös nuorten kanssa työskentelemiseen. (Korhonen. Lasinen lapsuus 2009.)

Kolmen talon malli on hyvin sovellettavissa lastensuojelussa useissa eri tilanteissa. Menetelmä antaa lapselle mahdollisuuden miettiä tunteitaan ja kokemuksiaan monipuolisesti. Lapsi saa itse pohtia ja tuoda esille asioiden hyviä ja huonoja puolia. Mallia voi soveltaa esimerkiksi nuorten kanssa työskenneltäessä. Nuorella voi olla esimerkiksi ongelmia karkailun tai päihteidenkäytön kanssa, jolloin menetelmän avulla nuori voidaan pysäyttää ajattelemaan tilannettaan.

6.4 Adjektiivikartta

Adjektiivikartan avulla pyritään saamaan selville lapsen näkemys omasta itsestään eli siitä, millaisena hän itsensä näkee ja kokee. Menetelmän avulla lapsesta hahmottuu kuva joko itseään arvostavana ja itsensä hyväksyvänä yksilönä tai vaihtoehtoisesti itseään väheksyvänä ja huonon itsetunnon omaavana lapsena. Lapsi saa vapaasti ympäröidä adjektiivikartasta sanoja, jotka hänen mielestään kuvaavat eniten häntä itseään. Tarvittaessa työntekijä voi avata lapselle adjektiivikartassa esiintyviä vieraita sanoja, mutta tavoitteenamme on kuitenkin ollut käyttää yksinkertaisia ja helposti ymmärrettäviä ilmaisuja. Ohjaaja voi menetelmän työstämisen yhteydessä esittää lapselle lisäkysymyksiä selvittääkseen, miksi lapsi on ympäröinyt valitsemansa adjektiivit. Lisäkysymysten avulla voidaan pyrkiä varmistamaan onko kyseessä lapsen oma ajatus itsestään, vai mahdollisesti lapsen käsitys siitä, millaisena muut hänet näkevät.

Olemme ottaneet mallia adjektiivikartan luomiseen hyvien kysymysten ominaispiirteistä, jotka Heikkilä (2005: 57) esittää teoksessaan Tilastollinen tutkimus. Valitsemamme adjektiivit eivät ole muodoltaan liian pitkiä tai monimutkaisia. Termit eivät myöskään sisällä slangia, erikoissanastoa tai sivistyssanoja. (Heikkilä 2005: 57.)

6.5 Voimavarakartta

Kouluikäiselle lapselle on ominaista toimeliaisuus ja aktiivisuus ja hänelle alkaa muodostua omia kiinnostuksen kohteita, jotka keskittyvät yhä enemmän kodin ulkopuolisiin toimintoihin. Läheisen aikuisen tuki on merkittävä tekijä lapsen pyrkimyksissä avartaa maailmaa kodin ulkopuolelle sekä kehittyville kognitiivisille taidoille. (Kronqvist ym. 2007: 145.)

Voimavarakartan tarkoituksena on saada selville asioita, joista lapsi pitää ja mitkä ovat hänelle tärkeitä. Voimavarakartta sisältää tekemistä kuvaavia asioita, joista lapsen tulee ympäröidä punaisella kynällä hänelle mieluisat asiat ja sinisellä kynällä vähiten mieluisat vaihtoehdot. Kun lapsesta saadaan selville näitä asioita, voidaan hänen yksilöllistä kasvatus- ja hoitotyötä paremmin toteuttaa ottamalla huomioon asiat, joita lapsi tykkää tehdä ja näin ollen tukea lasta hänen voimavaroissaan. Vastaavasti lapsen käytöstä voidaan ymmärtää paremmin, kun tiedetään, mitkä asiat ovat lapselle

epämieluisia. Jos sinisellä kynällä ympyröityjä asioita ilmenee paljon, voi se kertoa lapsen virikkeettömästä kasvuympäristöstä.

6.6 Lapsen vapaa sana

Lapsen vapaa sana osion teemoiksi valitsimme seuraavat sanat:

- Äiti
- Isä
- Sisarukset
- Isovanhemmat
- Turvallisuus
- Rakkaus
- Onnellisuus
- Pelko
- Ikävä

Lapsella on mahdollisuus kirjoittaa näiden asioiden yhteyteen, mitä ne hänelle tarkoittavat ja mitä niistä tulee hänelle mieleen. Tarkoituksena on, että lapsi tuo omat ajatuksensa esille valituista teemoista ilman aikuisen johdattelua. Sen jälkeen, kun lapsi on kirjoittanut haluamansa asiat, omaohjaaja voi syventää esiin nousseita asioita keskustelemalla niistä yhdestä lapsen kanssa.

Lapsen vapaa sana osio pohjautuu avoimien kysymysten haastattelutyypille. Avoimilla kysymyksillä pyritään saavuttamaan vastaajan spontaanit ajatukset ja assosiaatiot olemalla rajaamatta vastaajan vastausmahdollisuuksia. Avointen kysymysten avulla voidaan saada selville asioita, joita ei ole osattu ennalta odottaa. Riskinä avoimissa kysymystyypeissä on vastaajan mielenkiinnon puute, jolloin kysymyksiin on helppo jättää vastaamatta. (Heikkilä 2005: 49.)

6.7 Monivalintakysymykset

Laadimme monivalintakysymyksiä, joiden avulla voidaan selvittää lapsen mahdollista riskikäyttäytymistä yksinkertaisin keinoin. Monivalintakysymykset on keskitetty koskemaan lapsen mahdollista päihteiden käyttöä ja kouluun liittyviä asioita. Jokaista kysymystä seuraa kolme vastausvaihtoehtoa, joista lapsen tulee ympyröidä hänelle sopivin vaihtoehto.

Tämä osio on muodostettu strukturoidun haastattelurungon malliin, joka tarkoittaa sitä, että sekä kysymykset ja vastaukset ovat ennalta annettuja. Strukturoidut kysymykset auttavat vastaamaan kysymyksiin, vaikka lapsi ei olisikaan kielellisesti lahjakas ja hänellä olisi vaikeuksia muotoilla vastauksensa. Vastausvaihtoehtojen takia lapsella on pienempi riski jättää vastaamatta kysymyksiin kielivaikeuksien takia. Etuna monivalintakysymyksissä on myös se, että vastaaminen niihin on nopeaa. Toisaalta haittapuolena strukturoidussa haastattelussa on se, että lapsi saattaa antaa vastauksensa harkitsematta tai lapselle sopiva vastausvaihtoehto puuttuu. (Heikkilä 2005: 50–51.)

7 Opinnäytetyön prosessikuvaus

Toiminnallisessa opinnäytetyössä opiskelija laatii työelämän yhteistyökumppanille jonkin konkreettisen tuotoksen, joka ohjaa käytännön työtä. Yleensä toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena on esimerkiksi ohje, ohjeistus tai opastus, kuten perehdytyskansio työpaikalle uusia työntekijöitä varten. Koulutusala riippuen toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksena voi olla myös esimerkiksi näyttelyn tai jonkin muun tapahtuman järjestäminen. (Airaksinen – Vilkka 2003: 9.) Tässä opinnäytetyössä tuotoksena on menetelmävihko, joka sisältää lasta osallistavia menetelmiä lastensuojelutyön tueksi.

Aloitimme opinnäytetyö prosessin syksyllä 2011. Prosessi lähti liikkeelle aiheen etsimisestä ja erilaisten vaihtoehtojen kartoittamisesta. Halusimme tehdä toiminnallisen opinnäytetyön, koska uskoimme siten pääsevämme käyttämään luovuutta eri tavalla kuin jos kyseessä olisi tutkimustyyppinen opinnäytetyö. Koska olemme molemmat kiinnostuneita lastensuojelutyöstä, halusimme opinnäytetyömmekin kuuluvan lastensuojelun aihepiiriin. Aluksi kyselimme ehdotuksia Metropolia Ammattikorkeakoulun edustajilta ja tämän jälkeen pääkaupunkiseudulla sijaitsevasta kouluikäisten vastaanottokodista. Saimme opinnäytetyömme aiheen työelämän yhteistyökumppanilta, kun toinen meistä oli suorittamassa viimeistä opintoihin kuuluvaa työharjoittelua kyseisessä vastaanottokodissa syksyllä 2011. Vastaanottokodin työntekijät toivat lähes yksimielisesti esille tarpeen menetelmävihkon, lapsen oman kirjan uudistamisesta ja päivittämisestä kuluvalle vuosituhannelle. Lapsen oman kirjan tulisi olla tärkeä osa vastaanottokodin ohjaajien työtä lapsen kanssa

työskenneltäessä. Uudistettua menetelmävihkoa toivottiin voitavaksi käyttää erityisesti omaohjaajatunneilla. Menetelmiltä toivottiin yksinkertaisuutta, helppoutta, joustavuutta sekä selkeyttä. Aiheen saatuaamme lähdimme liikkeelle teoreettisen viitekehyksen miettimisestä.

Toiminnallisten opinnäytetöiden kohdalla usein jokin alan käsite ja sen määrittelemisen riittävät teoreettiseksi näkökulmaksi. Toiminnallista opinnäytetyötä olisi haastavaa ellei mahdotontakin toteuttaa tietyn ajan puitteissa koko käytettävän teorian näkökulmasta, joten oleellista onkin rajata teoria järkevästi oman aiheen kannalta ja keskittyä tiettyihin käsitteisiin. (Airaksinen – Vilka 2003: 43.) Pohdimme ottaisimmeko opinnäytetyömme teoreettiseksi lähtökohdaksi voimaantumisen vai osallisuuden viitekehyksen. Päädyimme osallisuuden viitekehyksen valintaan, sillä se sopii paremmin valitsemamme aiheen viitekehykseksi. Osallisuuden tulisi olla osa jokapäiväistä lastensuojelutyötä ja lapsen asemaan lastensuojelun asiakkaana tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Opinnäytetyömme edetessä teoria rajautui osallisuuteen lapsen näkökulmasta ja päätimme keskittyä työssämme esittelemään, mitä on lasten osallisuus ja kuinka sen tulee näkyä lastensuojelutyössä. Lasten osallisuuden lisäksi pohjustamme teoreettista näkökulmaa työllemme esittelemällä tiiviisti, mitä osallisuudella laajasti tarkasteltuna tarkoitetaan.

Teorian rajauksen jälkeen aloimme työstää menetelmiä, joista varsinainen tuotoksemme koostuu. Koska opinnäytetyömme tarkoituksena ei ole pelkästään laatia uusia menetelmiä, vaan myös kehittää jo osastolta löytyviä, hyödynsimme opinnäytetyöprosessissamme vastaanottokodin tämän hetkistä menetelmävihkoa. Kysyimme vastaanottokodin työntekijöiltä, millaisia menetelmiä he haluaisivat ja mitkä ovat ne aiheet, joiden kartoittamiseksi etsimme sopivia menetelmiä. Työstäessämme menetelmävihkoa uudeksi versioksi pohdimme ensisijaisesti teemojen valintaa, jonka ympärille lähdimme rakentamaan uusia menetelmiä. Vastaanottokodin työntekijät toivat esille toiveen, että käsittelisimme opinnäytetyössämme lapsen kotitilanteeseen, minäkuvaan ja itsetuntoon, päihteiden käyttöön sekä voimavaroihin liittyviä asioita. Tämän pohjalta lähdimme etsimään kirjallisuutta valituista aiheista. Hyödynsimme menetelmien etsimisessä Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirjaa (Muukkonen – Tulensalo 2004), josta löytyy menetelmiä erilaisten lapsen elämään kuuluvien asioiden kartoittamiseksi. Jotkut menetelmistä olemme itse

keksineet työntekijöiden antamien aiheiden pohjalta. Osallisuuden lisäksi käsittelemme opinnäytetyössämme lastensuojelun asiakkaiden yleisiä piirteitä ja esittelemme vastaanottokodin toimintaa. Tuomme esille opinnäytetyössämme, kuinka lastensuojelulaki on muovautunut nykyiseen muotoonsa ja millainen lapsen asema on ollut historian saatossa. Lisäksi tuemme teorian tiedon avulla aiheita, joita vastaanottokodissa halutaan menetelmien avulla kartoittaa.

Toiminnalliselle opinnäytetyölle on tyypillistä, että tuotoksena on jokin konkreettinen tuotos. (Airaksinen – Vilka 2003: 9). Myös meidän opinnäytetyömme koostuu kirjallisesta raportista ja tuotoksesta. Toiminnallisen opinnäytetyön toteutustapana voi olla tuotoksen laittaminen esimerkiksi kirjan, vihkon tai kansion muotoon. (Airaksinen – Vilka 2003: 9). Saatuamme rajattua aihepiiriä lähdimme miettimään tuotoksemme, menetelmävihkon ulkonäkö ja sisällön järjestys. Menetelmävihkon toteutustapaa miettiessä meidän tuli ottaa huomioon se, kuinka tuotostamme tullaan käyttämään työelämässä. Olisi ollut hienoa tehdä jokin visuaalisesti näyttävä menetelmäopas, mutta käytännön työn sujuvuuden kannalta tuotoksen on oltava mustavalkoinen, koska sen käyttö useiden lasten kanssa mahdollistetaan kopioimalla tuotosta. Päätimme myös, että menetelmävihkon tulee olla sekä sähköisenä, että paperiversiona. Sähköinen tiedosto mahdollistaa sen, että menetelmävihkoa voidaan muokata tilanteen vaatimalla tavalla. Sinne voidaan lisätä uusia menetelmiä vaivattomasti ja vastaavasti poistaa sellaisia, joilla ei ole enää tarvetta. Järjestimme menetelmät niin, että lapsen olisi helppo aloittaa mukavasta ja yksinkertaisesta tehtävästä. Kun lapsi on innostunut tekemään aluksi hieman nopeampaa ja helpompaa tehtävää, on hänen kanssaan mahdollista saada työstettyä tehokkaammin myös hieman haastavampia ja ajattelua vaativia osioita.

Opinnäytetyön tulee olla ammatillisesti kiinnostava ja merkittävä sen kohderyhmälle. Toiminnallista opinnäytetyötä tehtäessä onkin hyödyllistä kerätä jonkinlainen palaute, jotta opinnäytetyölle asetettujen tavoitteiden toteutumisen arviointi ei jäisi subjektiiviseksi. Palaute voi sisältää esimerkiksi kommentteja oppaan käytettävyydestä ja toimivuudesta, sen visuaalisesta ilmeestä ja luettavuudesta. (Airaksinen – Vilka 2003: 157.) Laadimme opinnäytetyömme tuotoksesta tiiviin palautekyselyn vastaanottokodin ohjaajille, jotta he voivat antaa arvionsa työn hyvistä ja vielä kehittämistä vaativista puolista.

7.1 Opinnäytetyöhön liittyvien eettisten kysymyksien tarkastelu

Työ vastaanottokodissa on koko perheen huomioivaa työtä, jossa perheen asioita selvitetään joko yhteistyössä vanhempien kanssa tai vastoin heidän tahtoaan. Koska kyseessä on työ, jossa puututaan perheen sisäisiin asioihin, on syytä tarkastella myös lastensuojelun sosiaalityön eettisiä kysymyksiä perheintervention näkökulmasta. Myös opinnäytetyömme tuotoksena työstetyt menetelmät, joiden avulla lapsen ja muun perheen asioita selvitetään, vahvistavat eettisten kysymyksien tarkastelun tärkeyttä opinnäytetyössämme.

Perheinterventiossa on kyse yhteiskunnallisesta puuttumisesta. Lähtökohtana perheintervention tarkastelussa on kysymys siitä, millä tavoin yhteiskunnalla on oikeus puuttua perheen yksityisyyteen. Tätä asiaa mietittäessä on otettava huomioon erityisesti perheen itsemääräämisoikeus, lapsen etu ja yhteiskunnallinen hyöty. Sosiaalialan ammattilaisten tekemissä perheinterventioissa on kyse lapsen kasvuolosuhteiden huolehtimisesta sekä perheiden tukemisesta. Perheinterventio voidaan tehdä lastensuojelun avohuollon tukitoimena tai sijoittamalla lapsi kodin ulkopuolelle. Myös lastensuojelutarpeen selvittäminen, jossa tehdään yhteistyötä perheen kanssa, voi olla osaltaan merkittävä perheinterventio. Erilaiset ennaltaehkäisevät toimet, joilla parannetaan lapsiväestön hyvinvointia vaikuttamalla perheiden kasvatuksellisiin käytäntöihin ja yhteiskunnan vallitsevaan kotikasvatuskulttuuriin, toimivat perheinterventioina. Interventiot kohdistuvat tällöin vanhempien kasvatustietoisuuden herättämiseen sekä kasvatusesiteiden ja –käyttäytymisen muuttamiseen. Näin ollen perheinterventiot edustavat ihmisten yksityisyyden hallitsemista, kontrolloimista ja sääntelemistä. (Hämäläinen 2011: 47, 50.)

Toisaalta ihmisten oikeudentaju oikeuttaa perheinterventiot. Yleisesti ottaen ihmiset hyväksyvät julkisen vallan toteuttaman lapsen kasvuolosuhteiden kontrolloimisen niin ennaltaehkäisevästi kuin korjaavastikin. Yleisen edun näkökulmasta perheinterventiot voidaan oikeuttaa, koska ne edistävät ihmisten yleistä hyvinvointia, ehkäisevät ja lievittävät sosiaalisia ongelmia ja turvaavat kansalaisten oikeuksia. Lapsen ottamista huostaan on kritisoitu suomalaisessa keskustelussa. On puhuttu lasten ja aikuisten ihmisoikeuksiin puuttumisesta, kansalaisten alistamisesta ja vanhempien neuvottomuudesta muun muassa lastensuojeluntyöntekijöiden edessä. Ongelmaksi

nousevat sellaiset interventiot, joissa perheen itsemääräämisoikeutta loukataan ilman riittäviä perusteita. Lapsen oikeudella saada osakseen erityistä suojelua, huolenpitoa ja kasvatusta oikeutetaan kuitenkin perheinterventioiden tekeminen. (Hämäläinen 2011: 53, 55.)

7.2 Palaute yhteistyökumppanilta

Laadimme vastaanottokodin ohjaajille lyhyen palautekyselyn, jonka avulla voimme arvioida laaja-alaisemmin tuotoksemme hyviä ja vielä kehittämistä vaativia puolia. Kysyimme lomakkeella vastaanottokodin työntekijöiltä, kokevatko he menetelmävihkon uudistamisesta olevan hyötyä ja ajattelevatko he käyttävänsä uudistettua menetelmävihkoa työnsä apuna. Kysyimme myös menetelmävihkon selkeydestä ja pyysimme vastaanottokodin ohjaajien näkemyksiä siitä, saavatko he uutta hyödyllistä tietoa menetelmävihkoa käyttämällä. Lopuksi kysyimme, ovatko menetelmät ohjaajien mielestä lasta osallistavia ja jätimme työntekijöille tilaa antaa kirjallista palautetta. Jaoimme palautekyselyn ja opinnäyteyön tuotoksineen kahdelle osastolle. Palautetta oli mahdollista saada 15 ohjaajalta josta neljä vastasi palautekyselyyn. Palautekyselyyn oli aikaa vastata kahden viikon ajan.

Kaikki neljä vastaajaa kokivat, että uudesta menetelmävihkosta on hyötyä ja he uskovat käyttävänsä sitä työnsä apuna. Kolmen vastaajan mielestä menetelmävihko oli selkeä mutta yksi vastaajista esitti toiveen ohjeiden lyhentämisestä ja selkeyttämisestä. Jokainen vastaajista uskoi, että menetelmien avulla lapsen elämäntilanteesta voidaan saada uutta hyödyllistä tietoa. Kaikki vastaajat kokivat menetelmät lasta osallistaviksi. Ohjaajien viestinä oli, että he ovat tyytyväisiä menetelmävihkon uudistamiseen ja uusia menetelmiä tullaan käyttämään omaohjaajatunneilla.

Toivoimme saavamme enemmän palautetta, jolloin menetelmävihkon toimivuutta olisi voinut arvioida paremmin. Vähäisen palautteen vuoksi emme voi olla varmoja siitä, että menetelmävihko on kaikkien ohjaajien mielestä tarpeita vastaava. Ihanteellista olisi ollut, jos ohjaajat olisivat ehtineet kokeilla menetelmävihkoa käytännössä ennen palautekyselyyn vastaamista, jolloin olisimme saaneet kokemuksia menetelmävihkon käytännön toimivuudesta.

8 Pohdinta

Olemme onnistuneet mielestämme luomaan työelämäkumppanimme toiveita vastaavan menetelmävihkon, joka tukee käytännön työtä lastensuojelussa. Onnistuimme löytämään ja laatimaan menetelmiä, joiden avulla vastaanottokodin ohjaajien esittämiä aiheita voidaan kartoittaa monipuolisesti. Mielestämme piirteet, kuten selkeys, helppokäyttöisyys ja sovellettavuus toteutuvat jokaisen menetelmän kohdalla erilaisia piirteitä painottaen. Toisten menetelmien kohdalla vahvuutena ovat niiden sovellettavuus, kun taas joissakin menetelmissä painottuvat enemmän niiden helppokäyttöisyys ja yksinkertaisuus. Palautteeksi saimme yhteistyökumppaniltamme, että menetelmät ovat lasta osallistavia ja menetelmävihkoa tullaan käyttämään vastaanottokodissa lasten kanssa. Onnistuimme siis asettamissamme tavoitteissa luoda arjen käytännöntyötä ohjeistava tuotos. Menetelmävihkon toimivuuden arvioinnin kannalta olisi kuitenkin ollut ihanteellista, että ohjaajat olisivat ehtineet kokeilla menetelmiä lasten kanssa, jolloin he olisivat voineet antaa palautetta niiden käytännön toimivuudesta. Lapsen osallisuuden lisääntymisen toteutumista menetelmien käytön avulla emme pystyneet arvioimaan tämän opinnäytetyön yhteydessä, koska se vaatisi oman tutkimuksensa. Tästä aiheesta olisikin mielestämme tärkeää tehdä oma tutkimuksensa, sillä lasten osallisuuden toteutuminen vastaanottokodin toimintaympäristössä voisi tuoda arvokasta lisätietoa lapsen asemasta sijaishuollossa. Ohjaajien antaman palautteen perusteella uskomme kuitenkin, että laatimamme menetelmävihkon menetelmät ovat sellaisia, että ne toimivat käytännössä, kuten olimme ajatelleet ja näin ollen ne myös edistävät lapsen osallisuutta. Olemme saaneet tehtyä opinnäytetyöstämme toiminnallisen opinnäytetyön piirteiden mukaisen ja perustelleet tehdyt valintamme niin teoreettisen viitekehyksen kuin toiminnallisen opinnäytetyön elementtien avulla. Olemme tehneet tietoisin valinnan jättäessämme mainitsematta vastaanottokodin nimen, sillä emme kokeneet nimen mainitsemisen tuovan työllemme lisäarvoa.

Olemme käsitelleet osallisuutta monipuolisesti opinnäytetyömme teoriaosuuksissa. Menetelmät, jotka olemme valinneet menetelmävihkoon, ovat lasta osallistavia. Ne antavat lapselle vaihtoehdon toimia aktiivisena toimijana mutta lapsella on myös mahdollisuus olla osallistumatta menetelmätyöskentelyyn. Lapsi voi työstää menetelmiä itselleen sopivalla tavalla, kuten kirjoittamalla, piirtämällä tai vain puhumalla aiheesta

omaohjaajan kirjatessa asioita ylös. Menetelmätyöskentelyn avulla lapsi tulee kuulluksi ja kohdatuksi turvallisen aikuisen läsnä ollessa.

Uskomme, että opinnäytetyömme tuotoksena olevia menetelmiä voidaan käyttää laajasti lastensuojelutyössä. Niitä on helppo kehittää ja muokata vastaamaan tilanteen vaatimia tarpeita. Opinnäytetyössämme käsittelemämme teemat eli menetelmien taustalla olevat aiheet ovat myös sellaisia, että niiden sisältämä tieto voi olla avuksi vastaanottokodin työntekijöille. Menetelmien käyttö on sovellettavissa myös muussa lasten kanssa tehtävässä työssä. Menetelmiä voidaan käyttää esimerkiksi varhaiskasvatustyössä sekä kouluympäristössä. Esimerkiksi Kolmen talon malli soveltuu varhaiskasvatustyössä käytettäväksi monipuolisen käytettävyytensä ansiosta. Voimavara- ja adjektiivikartta puolestaan soveltuvat erinomaisesti hyödynnettäväksi erityisesti perusopetuksessa ja erityiskasvatuksessa, koska ne antavat viitteitä lapsen itsetunnosta ja minäkuvasta sekä lapsen heikkouksista ja vahvuuksista. Menetelmistä saadun tiedon avulla lapsen vahvuuksia voidaan tukea ja heikkouksiin kiinnittää huomiota. Kuitenkaan kuka tahansa henkilö ei ole soveltuva käyttämään menetelmiä, koska niiden käyttäjällä tulee olla ammattitaitoa käsitellä asiat, jotka nousevat esille menetelmien käytön seurauksena. Menetelmien käyttäjällä tulee olla myös lapsilähtöinen työote ja hänen tulee ymmärtää, että menetelmien käyttäminen perustuu lapsen ja työntekijän dialogiselle vuorovaikutussuhteelle.

Lähteet

- Airaksinen, Tiina – Vilkka, Hanna 2003: Toiminnallinen opinnäytetyö. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Jyväskylä.
- Airio, Tuomo - Rautiainen, Juha-Matti – Kyrönseppä, Ulla 1990: Omahoitajamenetelmä. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa 2005: Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes. Saarijärvi.
- Avohuolto 2012. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.Verkkodokumentti. Päivitetty 17.1.2012 < <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/avohuolto/>>. Luettu 28.1.2012.
- Cacciatore, Raisa – Huovinen, Maarit & Korteniemi-Poikela 2009: Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa. WS Bookwell Oy. Juva.
- Friis, Leila – Kaikko, Kirsi 2009: Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.
- Forsberg, Hannele – Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta 2006: Lapset ja sosiaalityö, kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: PS-kustannus.
- Heikkilä, Tarja 2005: Tilastollinen tutkimus. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Heino, Tarja 2009. Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.
- Hietala, Tarja – Kaltiainen, Tiina – Metsärinne, Ulla & Vanhala, Erja 2010: Nuori ja mieli – koulu mielenterveyden tukena. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hotari, Kaisa-Elina – Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.
- Hämäläinen, Juha 2011. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa: Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) 2011. Sosiaalityön arvot ja etiikka. Bookwell Oy. Juva.
- Jarasto, Nora – Lehtinen, Taisto & Nepponen, Katrina 1999: Hiljaa hyvä tulee. Lasten Keskus. Jyväskylä.
- Kananoja, Aulikki – Karjalainen, Pekka – Laiho, Pirjo – Lähteinen, Martti – Marjamäki, Pirjo – Sarvimäki & Seppänen, Marjaana 2007: Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma oy.
- Kempainen, Pertti 2000: Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt ja häiriökäyttäytyminen. Kannustusvalmennus P & K Oy.

Kiili, Johanna – Moilanen, Johanna & Satka, Mirja 2002: Suomalaisen lapsipolitiikan mutkainen tie. Yhteiskuntapolitiikka 67(3).

Korhonen, Piia 2009: Kolme taloa – ratkaisukeskeinen menetelmä lapsen huolen tarkasteluun. Lasinen lapsuus. Verkkokolumni.
<<http://www.lasinenlapsuus.fi/julkaisuja/verkkokolumnit2009/kesakuu>>. Luettu 10.12.2011.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Lastensuojelun indikaattorit.Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Verkkodokumentti.
<<http://uusi.sotkanet.fi/portal/page/portal/etusivu/hakusivu>>. Luettu 26.1.2012.

Lasten osallisuus 2012. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Verkkodokumentti. Päivitetty 2.2.2012.
<<http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/>>

Lehto-Salo, Pirkko & Marttunen, Mauri 2006: Käytöshäiriöt ja niiden hoito. Teoksessa Laukka, Eila - Marttunen, Mauri - Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti. 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen.

Muukkonen, Tiina 2009: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) 2009. Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna 2004: Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Verkkodokumentti. <http://www.hel.fi/wps/wcm/connect/38507c804a176e1e9490fc3d8d1d4668/01_lastensuojelua.pdf?MOD=AJPERES>. Luettu 03.01.2012.

Mäkelä, Jukka 2011: Osallisuuden merkitys lapsen ja nuoren kehitykselle. Teoksessa: Nurmi, Suvielise & Rantala, Kaisa (toim.) 2011. Näyn & Kuulun – Lapsen etu ja osallisuus. Helsinki. Otavan kirjapaino Oy.

Möller, Sointu 2004: Sattumista suunnitelmallisuuteen – Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä. Pesäpuu ry.

Perheen jälleenyhdistäminen. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos Verkkodokumentti. Päivitetty 17.1.2012. <<http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/jalleenyhdistaminen/>>. Luettu 15.12.2011.

Perustuslaki 11.6.1999/731

Pojjula, Soili 2007: Lapsi ja kriisi. Jyväskylä. Kirjapaja.

Poutiainen, Päivi 2006: Perheen kehitystehtävät. Teoksessa: Laukkanen, Eila – Marttunen, Mauri – Miettinen, Seija & Pietikäinen Matti (toim.) 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Hämeenlinna. Karisto oy:n kirjapaino.

Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva 1987: Suomen lastensuojelun historia. Kouvola. Kouvolan kirjapaino.

Puonti, Annamaija, & Saarnio, Tuula. Lastensuojelun tausta. Teoksessa Mikkola Matti(toim.) 2004. Lastensuojelu tänään. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Saastamoinen, Kati 2010: Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki. Edita.

Salli, Saari 2000: Kuin salama kirkkaalta taivaalta – Kriisit ja niistä selviytyminen. Otavan kirjapaino Oy. Keuruu.

Signs of safety 2010. Verkkodokumentti.
<<http://www.signsofsafety.net/signsofsafety>>. Luettu 28.1.2012.

Sinko, Päivi. 2001. Lastensuojelu, juridisoituminen ja lapsen oikeudet. Teoksessa: Törrönen, Maritta (toim.). Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset –Rädda Barnen.

Tacke, Ulrich 2006: Päihdeongelmat. Teoksessa: Laukkanen, Eila – Marttunen, Mauri – Miettinen, Seija & Pietikäinen, Matti (toim.) 2006. Nuoren psyykkisten ongelmien kohtaaminen. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.

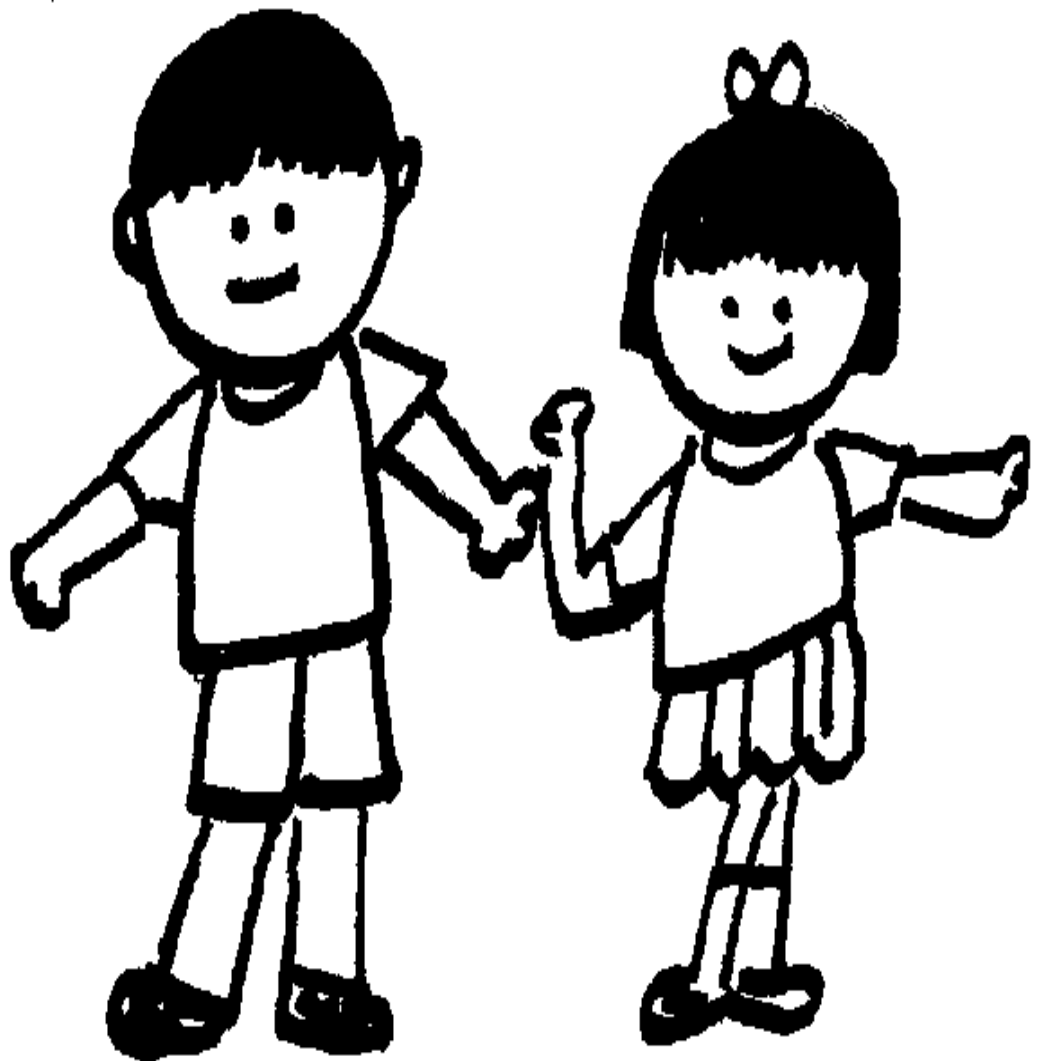
Uusi lastensuojelulaki. Sosiaali –ja terveysministeriö.
<<http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kuntainfo/view/1253381>> . Luettu 16.1.2012.

Julkaisemattomat lähteet

Vastaanottokodin esite

Vastaanottokodin tilastointi 2010

Lasta osallistavia menetelmiä lastensuojelutyön tueksi

Erityisesti silloin, kun työskennellään lapsen kanssa kysymykset ja niihin annetut vastaukset eivät välttämättä ole kaikkein tehokkain ja toimivin keino toteuttaa vuorovaikutusta ohjaajan ja lapsen välillä. Pienten lasten kohdalla on erityisesti huomioitava heidän verbaalisten kykyjen kehittymättömyys toimia itse omien tunteiden, kokemusten ja ajatusten kertojana. Kuvien, taulukoiden ja muiden symbolien käyttö tekee asioista ja tapahtumista konkreettisempia ja helpottaa omien ajatusten, kokemusten ja tunteiden sanoittamista. Symbolien avulla voidaan käsitellä vaikeita ja kipeitä asioita ilman, että ne tuntuisivat yhtä uhkaavilta kuin jos niistä kysyttäisiin lapselta suoraan.

Olemme koonneet esittämienne toiveiden pohjalta seitsemän erilaista menetelmää, joiden avulla omaohjaajan on helpompi muodostaa käsitys sijoitetun lapsen elämäntilanteesta ja voinnista.

Menetelmiksi on valittu:

- ❖ Adjektiivikartta
- ❖ Voimavarakartta
- ❖ Läheiskartta
- ❖ Kolmen talon malli
- ❖ Arki -ja viikonloppukello
- ❖ Lapsen vapaa sana
- ❖ Monivalintakysymykset

Olemme koonneet lyhyet ohjeet menetelmistä, jotta niitä olisi helppo ja mukava käyttää. Kokonaisuutena opinnäytetyömme on luettavissa Tammelassa.

Työn iloa! Toivottavat Mirka Myllynen ja Suvi Tiihonen

Metropolia Ammattikorkeakoulusta ☺

Ohjeet menetelmille

Adjektiivikartta:

Adjektiivikartan avulla pyritään saamaan selville lapsen näkemys omasta itsestään ja siitä, millaisena hän itsensä näkee ja kokee. Lapsi saa vapaasti ympyröidä adjektiivikartasta sanoja, jotka hänen mielestään kuvaavat eniten häntä itseään. Tarvittaessa työntekijä voi avata lapselle adjektiivikartassa esiintyviä vieraita sanoja, tavoitteenamme on kuitenkin ollut käyttää yksinkertaisia ja helposti ymmärrettäviä ilmaisuja. Ohjaaja voi menetelmän työstämisen yhteydessä esittää lapselle lisäkysymyksiä selvittääkseen, miksi lapsi on ympyröinyt valitsemansa adjektiivit. Lisäkysymysten avulla voidaan pyrkiä varmistamaan onko kyseessä lapsen oma ajatus itsestään, vai mahdollisesti lapsen käsitys siitä, millaisena muut hänet näkevät.

Voimavarakartta:

Voimavarakartan tarkoituksena on saada selville asioita, joista lapsi pitää ja mitkä ovat hänelle tärkeitä. Voimavarakartta sisältää tekemistä kuvaavia asioita, joista lapsen tulee ympyröidä punaisella kynällä hänelle mieluisat asiat ja sinisellä kynällä vähiten mieluisat vaihtoehdot.

Läheiskartta:

Läheiskartan avulla voidaan kartoittaa lapsen elämään kuuluvia tärkeitä ja läheisiä ihmisiä sekä eläimiä. Ajatuksena läheiskartan tekemisessä on, että keskelle paperia kirjoitetaan lapsen nimi ja se ympyröidään. Sen jälkeen lasta ohjeistetaan piirtämään tai kirjoittamaan hänelle läheiset ja tärkeät ihmiset sekä eläimet. Vaihtoehtoisesti lapsi voi myös kertoa hänelle

tärkeistä henkilöistä, jolloin ohjaaja voi kirjoittaa asiat lapsen puolesta läheiskarttaan. Apuna kartan täyttämässä voi käyttää esimerkiksi tarroja tai värikyniä. Läheiskarttaan lapsi voi kirjoittaa, tai piirtää perheenjäseniä, ystäviä, sukulaisia, tuttuja tai muita tärkeitä ihmisiä tai eläimiä. Lasta ohjeistetaan laittamaan henkilöt tai eläimet sille etäisyydelle itsestään, kuinka läheiseksi hän ne itselleen kokee.

Karttaa käydään yhdessä läpi lapsen kanssa, jolloin lapsen kanssa keskustellaan esimerkiksi siitä, kenelle hän kertoo kivoista tai ikävistä tapahtumista ja kenen kanssa hänen on helppo puhua tunteistaan. Lapsen kanssa keskustellaan myös siitä, ketkä henkilöt lapsen elämässä ovat sellaisia, joihin lapsi kokee luottavansa ja jotka ovat turvallisia. Keskustelun lomassa on hyvä ottaa selvää myös siitä kenen kanssa lapsi riitelee, kantaako hän huolta tai joutuuko hän huolehtimaan jostakin läheisestään. Suhteita läheiskartalla esiintyviin henkilöihin voidaan selvittää pyytämällä lasta piirtämään nuolen hänen ja kartalla esiintyvän henkilön väliin. Erivärisillä nuolilla lapsi voi kuvata suhdettaan kyseiseen henkilöön, eri väristen ja muotoisten nuolten kuvatessa neutraalia, myrskyisää, hyvää tai huonoa suhdetta.

Kolmen talon malli:

Menetelmää lapsen kanssa työstettäessä on mahdollisuus antaa lapsen piirtää itse kolme taloa tai antaa valmis mallipohja, johon talot on tehty valmiiksi otsikoituna, mutta muuten tyhjinä. Talot voi nimetä esimerkiksi iloisen taloksi, surujen taloksi ja unelmien taloksi. Lapselle tulee kertoa, että iloiseen taloon hän voi piirtää sellaisia asioita, jotka kotona ovat hyvin ja mitkä asiat tekevät lapsen kotona onnelliseksi. Lapselle voi kertoa, että hän voi piirtää surujen taloon sellaisia asioita, jotka tekevät kotona lapsen surulliseksi tai asioita, jotka kotona pelottavat. Unelmien talosta

puhuttaessa on tärkeää selventää lapselle, mitä sillä konkreettisesti tarkoitetaan, sillä lapsen voi olla vaikea käsittää käsitettä unelma. Unelmien taloon lapsi voi piirtää sellaisia asioita joiden hän toivoisi muuttuvan ja mitä hän toivoisi kotonaan olevan. haluaa kertoa omista asioistaan. Menetelmä antaa lapselle mahdollisuuden miettiä tunteitaan ja kokemuksiaan monipuolisesti. Lapsi saa itse pohtia ja tuoda esille asioiden hyviä ja huonoja puolia.

Arki- ja viikonloppukello:

Arki- ja viikonloppukellon avulla voidaan kartoittaa lapsen saamaa huolenpitoa ja perushoivaa sekä arjen kulkua. Lapsen päivän kulkua käydään läpi kirjaamalla kellotauluun tai sen ympärille lapsen päivän tapahtumia. Pienten lasten kanssa vaihtoehtoisesti voidaan käyttää valmiiksi mallinnettua vuorokautta kuvaavaa ympyrää, joka on jaettu vuorokauden aikoihin; aamu, päivä, ilta ja yö. Kartoitettaviin asioihin kuuluu muun muassa herääminen, kotiintuloajat, ruokailut, pesut ja nukkumaan menot. Lapselta pyritään saamaan selville myös se kuinka paljon ja millaista aikaa hän vanhempiensa kanssa viettää. Myös yöajasta ja lapsen unesta on hyvä kysyä arki- ja viikonloppukellon avulla.

Työskentely aloitetaan käymällä läpi lapsen arkiaamun rutiineja. Lapselta tulisi saada selville kuka hänet herättää ja mitä lapsi tekee herättyään, esimerkiksi peseekö hän hampaat ja syökö lapsi aamupalan. Päivänkulkua selvitetään sen mukaan, onko lapsi koulussa, päiväkodissa vai kotona. Oleellista on selvittää, mitä lapsi tekee koulu -tai päiväkotipäivien jälkeen. Tärkeää tietoa muun muassa on viettääkö hän aikaansa kotona vai jossakin muualla, syökö hän välipalaa ja saako hän tukea läksyjen tekemiseen.

Illan tapahtumia selvitetään kysymällä lapselta esimerkiksi mitä lapsi tekee iltaisin, kenen kanssa hän viettää aikaansa ja syökö perhe yhdessä iltaruonan. Tärkeää on myös kysyä huolehtiiko jompikumpi vanhemmista lapsen nukkumaan menosta vai huolehtiiko hän siitä itse. Yöajasta on hyvä selvittää nukkuuko lapsi yhtenäiset yöunet, kenen sänkyyn lapsi nukahtaa ja näkeekö hän paljon painajaisia. Viikonloppukelloa käytetään samaan tapaan kuin arkikelloa, keskittyen kuitenkin enemmän vapaa-ajanviettopoihin kuten, mitä lapsi normaalisti tekee ja kenen kanssa.

Lapsen vapaa sana:

Lapsella on mahdollisuus kirjoittaa esitettyjen asioiden yhteyteen, mitä ne hänelle tarkoittavat ja mitä niistä tulee hänelle mieleen. Tarkoituksena on, että lapsi tuo omat ajatuksensa esille valituista teemoista ilman aikuisen johdattelua. Sen jälkeen, kun lapsi on kirjoittanut haluamansa asiat, omaohjaaja voi syventää esiin nousseita asioita keskustelemalla niistä yhdestä lapsen kanssa.

Monivalintakysymykset:

Monivalintakysymysten tarkoituksena on saada selville lapsen mahdollista riskikäyttäytymistä yksinkertaisin keinoin. Monivalintakysymykset on keskitetty koskemaan lapsen päihteiden käyttöä ja kouluun liittyviä asioita. Jokaista kysymystä seuraa kolme vastausvaihtoehtoa, joista lapsen tulee ympyröidä hänelle sopivin vaihtoehto.

ADJEKTIIVIKARTTA

Ympyröi itseäsi kuvaavat sanat. Voit ympyröidä niin monta sinua kuvaavaa sanaa kuin haluat.

Iloinen Surullinen Viisas Väsynyt

Kiva Ärsyttävä Pelokas Rohkea

Ystävällinen Vihainen Ilkeä Onnellinen

Ruma Kiltti Laiha Outo

Yksinäinen Arka Kaunis Seurallinen

Tyhmä Lihava Rauhallinen Vilkas

Reipas Hauska Kohtelias Puhelias

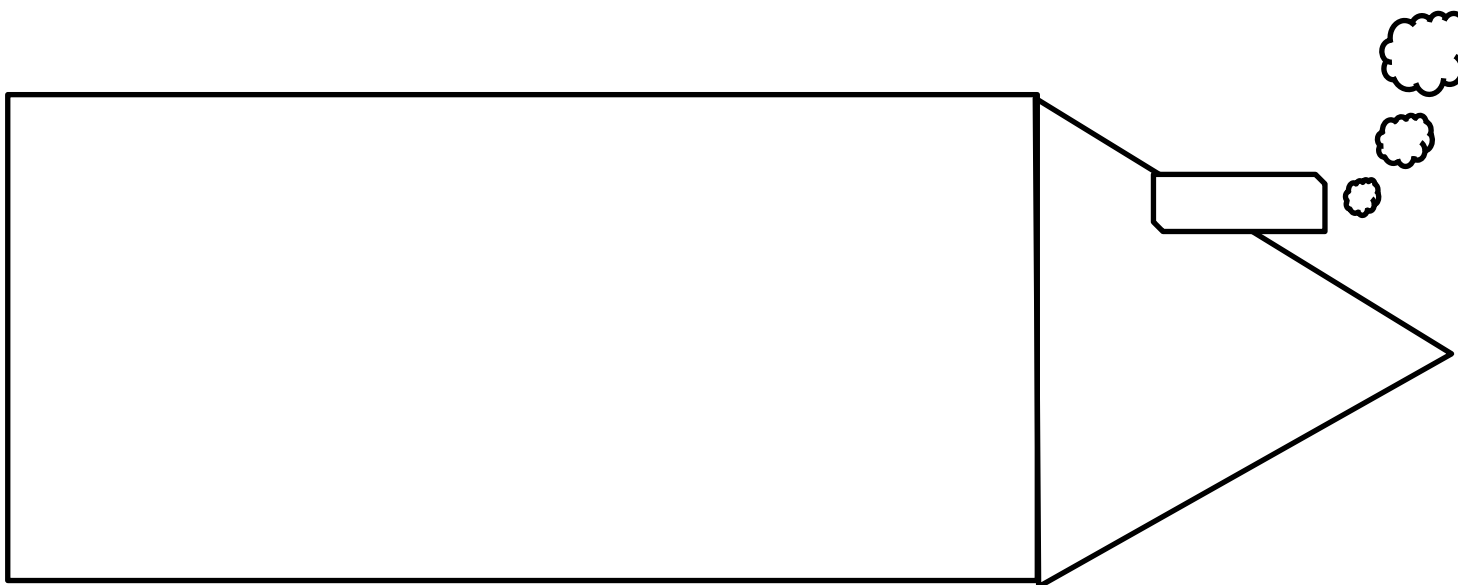
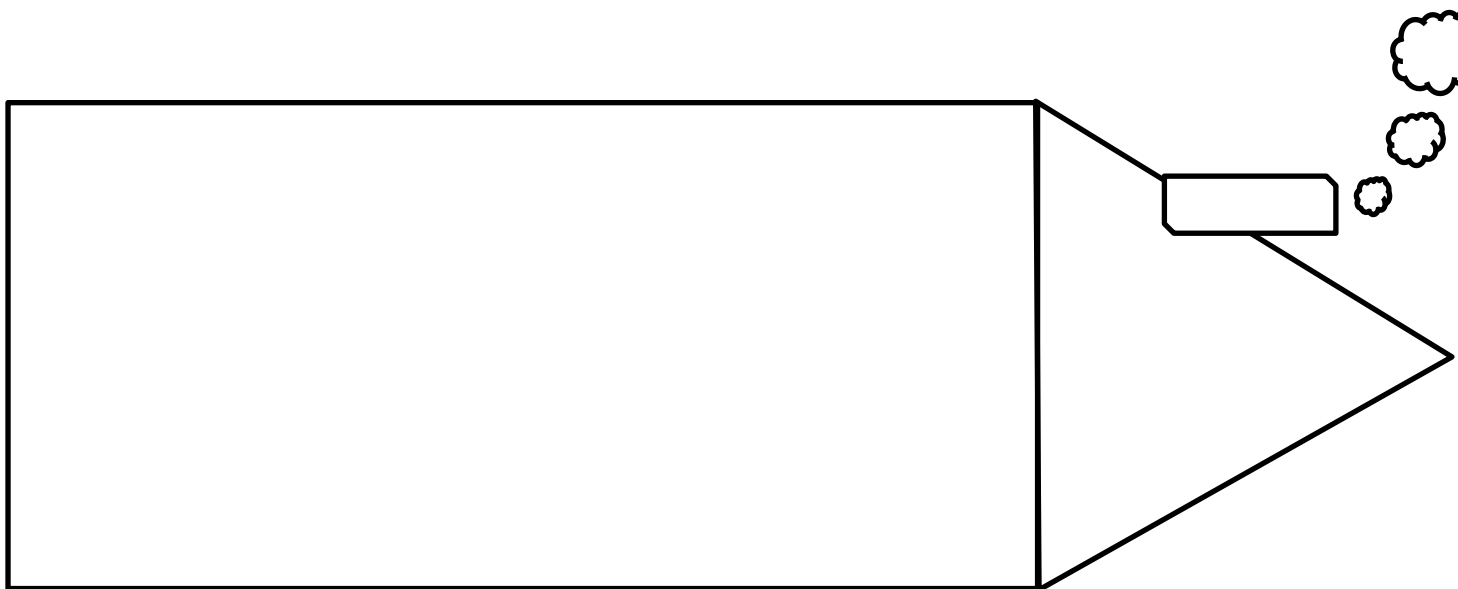
Kömpelö Itsepäinen Tuhma Huolimaton

Ahdistunut Väkivaltainen Komea Ihana

Ahkera Kiukkuinen Laiska Vastuuntuntoinen

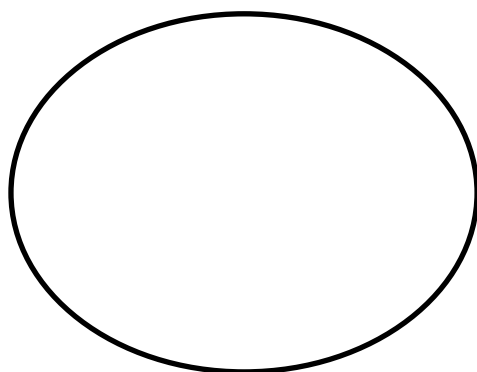
Jokin muu, mikä: _____

KOLMEN TALON MALLI

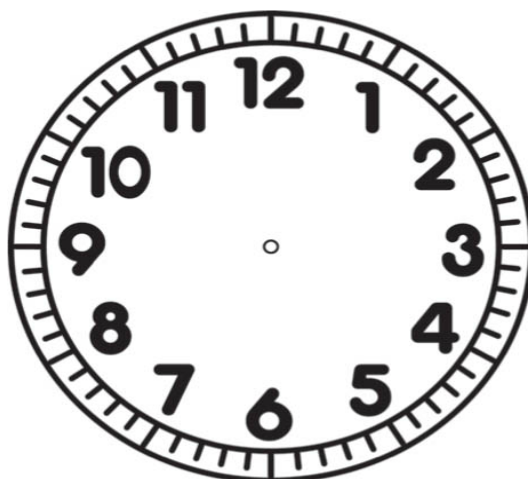
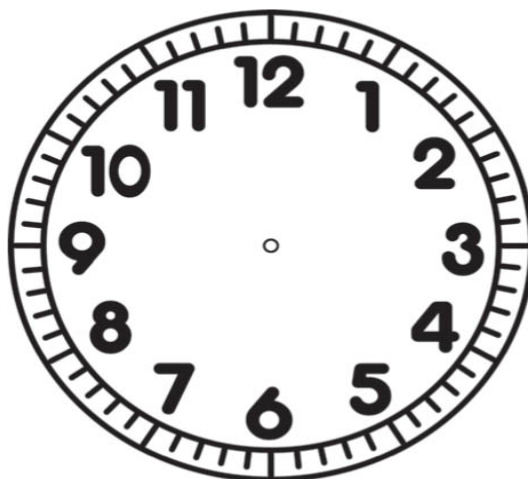

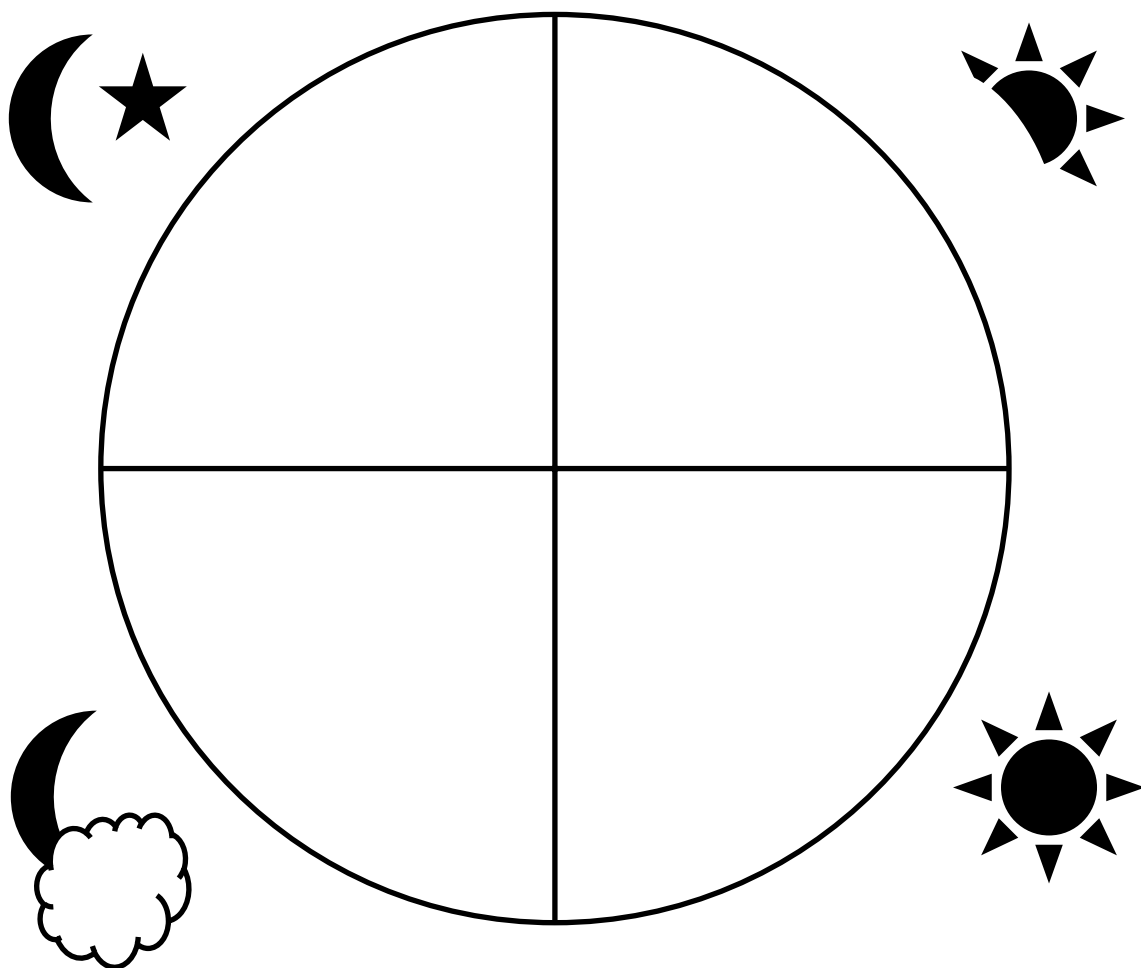
LÄHEISKARTTA

Kirjoita nimesi ensin keskiympyrään. Kirjoita tai piirrä sinulle läheisiä ja tärkeitä ihmisiä tai eläimiä ympyrän ulkopuolelle niin, että tärkeät henkilöt tai eläimet ovat lähellä nimeäsi ja vähemmän tärkeät kauempana nimestäsi.

ARKI- JA VIIKONLOPPUKELLO

Vastaa seuraaviin kysymyksiin ympäröimällä sinulle sopivin vaihtoehto.

1. Onko koulunkäynti sinulle mieluisaa?	Kyllä / Joskus / Ei
2. Onko sinulla koulussa kavereita?	Paljon / Joitakin / Vähän
3. Oletko tullut kiusatuksi koulussa?	Usein / Välillä / En koskaan
4. Oletko kiusannut koulussa?	Kyllä / En
5. Oletko kokeillut, tai poltatko tupakkaa?	Kyllä /Välillä / En
6. Oletko maistanut alkoholia?	Kyllä / En
7. Oletko usein yksin kotona?	Kyllä/ Välillä / Harvoin
8. Onko kotonasi paljon riitatilanteita?	Usein / Välillä / Ei koskaan

VOIMAVARAKARTTA

Ympyröi **punaisella** ne asiat joista tykkäät ja **sinisellä** sellaiset asiat joista et pidä.

Leipominen Syöminen Nukkuminen

Ulkoleikit Musiikin kuuntelu

Piirtäminen Askarteleminen Juokseminen

Lautapeliä pelätäminen Tanssiminen

Siivoaminen Koulun käyminen

Kavereiden kanssa oleminen

Ruoan laittaminen TV:n katseleminen

Pelikonsolilla/tietokoneella pelaaminen

Uiminen Käsityöt Puutyöt

Lukeminen Eläinten hoitaminen

Tässä olen mielestäni erityisen hyvä:

LAPSEN VAPAA SANA

Tässä voit vapaasti kertoa, mitä sinulle tulee mieleen seuraavista asioista.

Äiti: _____

Isä: _____

Sisarukset: _____

Isovanhemmat: _____

—

Turvallisuus: _____

Rakkaus: _____

Pelko: _____

Onnellisuus: _____

Ikävä: _____

Palautekysely vastaanottokodin työntekijöille

1. Koetko Lapsen oman kirjan uudistamisesta olevan hyötyä? KYLLÄ/ EI / EOS

2. Luuletko käyttäväsi uutta menetelmävihkoa työssäsi? KYLLÄ/ EI / EOS

3. Onko menetelmävihko mielestäsi selkeä? KYLLÄ / EI

4. Koetko, että voit saada hyödyllistä
tietoa työhösi käyttämällä uutta menetelmävihkoa? KYLLÄ / EN

5. Ovatko menetelmät mielestäsi lasta osallistavia? KYLLÄ / EI

Vapaa sana:
